

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete

OKTATÁS A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS SZOLGÁLATÁBAN

Riótól Johannesburgig:

Egy évtizednyi elkötelezett munka tanulságai

A beszámoló eredeti címe:
Education for Sustainability
From Rio to Johannesburg: Lessons learnt from a decade of commitment
UNESCO, 2002

A magyar fordítás az
Oktatási Minisztérium megbízásából készült,
megjelentetését a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium támogatta.

A fordítást az eredetivel egybevetették és lektorálták:

Gazdag Rita
Dr. Haraszti Anikó
Végh Mária

Olvasószerkesztő: Cseri Anita

Nyomdai kivitelezés: Eurotronik Rt.

A kiadvány 100 %-ban újrahasznosított papírra készült.

Kiadja a
Környezeti Nevelési és Kommunikációs Programiroda
1146 Budapest, Ajtósi Dürer sor 19-21.

valamint a
Magyar UNESCO Bizottság
1054 Budapest, Báthori u. 10.

Budapest, 2003

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó a magyar kiadáshoz	5
Bevezetés	7
Feladatok a XXI. századra (Agenda 21) – Kiáltvány az oktatásért	8
Legfontosabb tanulságok	10
Az oktatás újszerű megközelítése	11
Társadalmi tanulás a fenntartható fejlődésért	11
Oktatás egy fenntartható jövő szolgálatában: a koncepció tisztázása	13
Új szemlélet az oktatásban	14
Legfontosabb tanulságok	15
Alapfokú oktatás	17
Oktatást Mindenkinnek	18
Oktatási Világforum	19
Legfontosabb tanulságok	20
Oktatás válsághelyzetben	21
Az oktatás céljainak megváltoztatása	22
Célkitűzések	23
Interdiszciplinaritás	24
Tanulóközpontú tanulás	24
A jövőre irányuló oktatás	25
Oktatás a nemek egyenlőségének szolgálatában	25
Állampolgári nevelés egy demokratikus társadalom szolgálatában	25
Oktatás a békét és az emberi jogokat tiszteletben tartó kultúráért	26
Egészségnevelés	26
Népesedéssel kapcsolatos ismeretek oktatása	28
A munka világára felkészítő oktatás	30
Természeti erőforrások védelmére és a velük való gazdálkodásra vonatkozó ismeretek oktatása	30
Fenntartható fogyasztásra nevelés	33
Összefoglalás	34
Oktatás a vidék átalakításának szolgálatában	35
Kisgyermekkorai gondozás és oktatás	35
Helyszínhez alkalmazkodó iskolai programok	36
Vidéki szakképzés	37
Élethosszig tartó tanulás	38
Összefoglalás	39
Élethosszig tartó tanulás	40
Felnőttoktatás és közösségnevelés	41
Szakképzés és szakoktatás	42
Felsőoktatás	44
A fenntarthatóság tudománya	46
Tanárképzés	46
Kérdések, kihívások és az előrelépés lehetőségei	50
Jegyzetek	53

ELŐSZÓ A MAGYAR KIADÁSHOZ

A lelket és szellemet egyaránt felpeszsdítő, humánus eszméket hangoztató rangos események felbátorítják, bizakodóvá teszik a Földünkért, az emberiség jövőjéért felelősséget érző egyéneket.

A környezetvédelem iránt elkötelezettekre minden bizonnyal ilyen hatással voltak az utóbbi évtizedek olyan fontos eseményei, mint a stockholmi Környezetvédelmi Világértekezlet (1972), majd az ENSZ Rio-i Környezet és Fejlődés Világkonferenciája (1992), ahol a konferencia résztvevői elfogadták a „Feladatok a XXI. századra” című akcióprogramot, mely a nemzetek számára fogalmazza meg a legfontosabb teendőket a környezet állapotának javítása és a fenntartható fejlődés érdekében. Az 1990-es években tartott további ENSZ konferenciák az emberi jogok, a népesedés, a fejlődő államok, az esélyegyenlőség vagy az élelmiszerbiztonság területén foglalmaztak meg hasonlóan sürgető gondokat, teendőket.

Rangos események akadnak tehát szépszerivel, de sajnos a 2002-ben Johannesburgban tartott Fenntartható Fejlődés Világ-csúcstalálkozón is bebizonyosodott, hogy az elmúlt több mint harminc év alatt megsokasodott programok, projektek, rendezvények, nemzetközi egyezmények sem tudtak valódi javulást hozni a fenti kérdésekben. A környezetszennyezés, a természeti erőforrások kíméletlen kiaknázása és felélése, a gazdasági érdekellentétek, a kétmilliárd nyomorgó ember (nagy részük gyermek!) helyzete, vagy a társadalmi igazságosság tekintetében csak alapvető szemlélet- és viselkedésváltás után várható áttörés.

„Tegyünk rendet” először önmagunkban, majd a környezetünkben! Ehhez pedig minden kétséget kizáróan segítség kell. Hogyan is tudnánk egyik napról a másikra változtatni mindennapi rögzült (és fent nem tartható) szokásainkon, ha nem tudjuk pontosan, mit is kell tennünk?! A válasz az, hogy képessé kell válnunk megérteni a körülöttünk zajló folyamatokat; megismerni a társadalmi, természeti, gazdasági rendszer összefüggéseit; felismerni saját szerepünket, miközben folyamatosan alkalmazkodunk a változó körülményekhez, és végül képesnek kell lennünk felelősséggel dönteni, cselekedni. Tehát értékrendünket, tudásunkat, készségeinket, szándékainkat és mindennapi döntéseinket kell a fenntartható társadalom szolgálatába állítani. Ehhez leginkább a kommunikáció és oktatás eszközrendszerét tudjuk segítségül hívni.

A kiadvány, amelyet most kezében tart az olvasó, az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) összefoglaló jelentése. Átfogó dokumentum, mely a fentiek szellemében – az alapfokú oktatástól a felnőttképzésen keresztül az élethosszig tartó tanuláshoz – új megközelítésben elemzi, láttatja az oktatást. Kiindulópontul szolgálhat a közös nyelv, a közös vélemény és a közös cselekvés kialakításához.

Javasoljuk elolvasásra mindenkinek, akit érdekel, akinek feladata az oktatás, nevelés, szemléletformálás, a társadalmi közbeszéd tartalmának, mikéntjének alakítása. Bízunk abban, hogy a kiadvány hozzájárul a fenntarthatóságról és az ahhoz szükséges tudásunkról, viselkedésünkről szóló hazai párbeszéd elindításához, valamint a közös felkészüléshez az ENSZ által a „Fenntarthatóságra oktatás évtizedének” nyilvánított 2005-2014 közötti időszakra.

Czippán Katalin
Környezeti Nevelési és Kommunikációs
Programiroda

Gresiczki Péter
Magyar UNESCO Bizottság titkársága

Budapest, 2003.

Ma élő embertársaink legnagyobb része ösztönösen érzi, hogy egy fenntartható jövőt kell felépítenünk. Talán nem tudják pontosan meghatározni, hogy mit értenek „fenntartható fejlődés” vagy „fenntarthatóság” alatt – hiszen ezen még a szakértők is vitatkoznak –, de tisztán érzékelik a veszélyt és a cselekvés szükségességét.

Érzik a probléma szagát a levegőben, ízét a vízben, látják, amint az emberek lakóhelye egyre zsúfoltabbá válik és amint a tájat sebek csúfítják el; olvasnak róla az újságban, és hallják a rádióban és a televízióban.¹

Az emberi társadalmak évezredekén keresztül voltak élő bizonyítékai annak, hogy fenntarthatóan élni – egészséges és boldog emberként, gondoskodó, stabil családban és közösségben, harmóniában a természettel – lehetséges. Az őshonos gazdasági és kulturális rendszerek hosszú távú fenntarthatósága olyan helyi oktatási rendszerek eredménye, melyben az emberi és a természeti ökológia osztatlan egésznek képez. Az 1992-ben Rio de Janeiro-ban megrendezett Föld-csúcs segítette a világ minden táján élő szakembereknek felismerni azt, hogy az oktatást úgy kell átalakítani, hogy tükrözze ezt a fenntarthatósági világgépet, melyben a gazdasági jólét elválaszthatatlan a kulturális hagyományoktól, a Föld és erőforrásainak tiszteletétől.

A természeti népek, népcsoportok szinte mindenütt földanyaként és szentként tisztelik és szeretik a Földet, és hiszik, hogy az emberek, növények, állatok, a víz, a föld és az ég az élet ugyanazon megszakítatlan körforgásának részei. Ez a hit és az ebből fakadó tudás a kulturális szokások útján öröklődik tovább generációról generációra: közvetlen tanítás, történetek, táncok, szertartások, művészeti alkotások és szent helyek alkotta hálózatok szolgálják a közvetítést. Mindez része az oktatás ősi megközelítésének, melyben a kultúra összeköti az embert és a földet. A természeti népek tudását és bölcsességét sajnos aláásta a gyarmatosítás, az iparosodás és a globalizáció. Értékeiket és oktatási rendszereiket legnagyobb részt az a meglehetősen szűk látókörű nézet szorította ki, miszerint a környezet és a kultúra csak annyiban jelent értéket, amennyiben gazdasági értéket képvisel. A föld és a kultúra ebből eredő figyelmen kívül hagyása ahhoz vezetett, hogy a fenntartható élethez kapcsolódó tudás, értékek és készségek csak kis szerepet kapnak a mai oktatásban.

Nem kétséges, hogy az iskolákban és a felsőoktatásban a természettudományos és társadalmi tanulmányok keretében oktatnak a Földdel, az itt élő állatokkal és növényekkel, az ökológiai rendszerek működésével és az erőforrások emberek általi felhasználásával kapcsolatos ismereteket. A természetfilmek a legkedveltebb televíziós műsorok közé tartoznak, és növekszik a múzeumok, ismeretterjesztő központok, védett területek és a nem formális tanulás egyéb helyszíneinek látogatottsága is.

Van azonban egy általános probléma a környezet és a fenntartható fejlődés ábrázolásával az ilyen formális és nem formális programokban. Ritkán mutatnak rá az emberi egészség és az ökológiai rendszerek fenntarthatósága és egészsége közötti kapcsolatra, a tanulókat és a közösségek tagjait ritkán kéri arra, hogy gondolkozzanak el, milyen hatással vannak saját, családjuk és a szélesebb társadalom cselekedetei az ökológiai rendszerek működésére. A formális oktatás keretein belül a társadalommal, gazdasággal és a környezettel kapcsolatos tanulmányok általában külön tudományágakhoz tartoznak, és kis hangsúlyt

fektetnek a fenntarthatóság gyakorlati megvalósítását szolgáló készségek fejlesztésére. Ezért az Agenda 21 kimondta az oktatás átszervezésének szükségességét.

Feladatok a XXI. századra (Agenda 21) – Kiáltvány az oktatásért

Az oktatásnak a fenntartható fejlődés érdekében történő átszervezéshez szükség van egy új oktatási szemlélet kialakítására. Az Agenda 21 az oktatás, társadalmi tudatosság és képzés fejlesztéséről szóló 36. fejezete kimondja:

36.3.

Az oktatást – az *intézményi* oktatást is beleértve –, a társadalmi tudatosság növelését és a képzést olyan folyamatnak kell tekinteni, amely az emberek és a társadalom számára széles körű lehetőségeket teremt. Az oktatás meghatározó eleme a fenntartható fejlődéssel összhangban lévő környezeti és etikai tudatosságnak, és a fenntartható fejlődéssel összhangban lévő értékek és viszonyulások, képességek és viselkedés kialakításának, valamint a társadalom hatékony részvételének a döntéshozatalban. A intézményi és intézményen kívüli oktatás is elengedhetetlen az emberek hozzáállásának megváltoztatásához, hogy képesek legyenek felmérni és kezelni fejlődési érdekeiket.

Ennek érdekében a 36. fejezet felhívta a kormányokat, nemzetközi szervezeteket, vállalkozásokat és civil közösségeket a következők megvalósítására:

- Mindenki számára biztosítani kell az alapfokú oktatást és írni-olvasni tudást.
- Minden korosztály számára elérhetővé kell tenni a környezeti nevelést és a fejlődéssel kapcsolatos oktatást.
- A környezeti és fejlesztési elképzeléseket – ideértve a népesedésből eredőket is – szükséges beilleszteni minden oktatási programba, a fő problémák okainak elemzésével együtt.
- A tanulókat szükséges bevonni a környezet-egészségügyi helyi és regionális vizsgálatokba, így a biztonságos ivóvízzel, tisztasági higiénés kérdésekkel, élelmiszerekkel és az erőforrások felhasználásának környezetvédelmi és gazdasági hatásaival kapcsolatos kutatásokba.

A Föld-csúcsot követően a Fenntartható Fejlődés Bizottság (CSD) az UNESCO-t tette meg a 36. fejezet témafelelőssévé. Az UNESCO feladata lett, hogy egy átfogó munkaprogram révén felgyorsítsa az oktatási reformokat, és összehangolja az oktatásban érintettek tevékenységeit. A munkaprogram hét célkitűzése a következő volt:

- A fenntartható fejlődést szolgáló oktatás pontos koncepciójának és legfontosabb üzeneteinek kidolgozása és közzététele.
- Az egyes országok oktatáspolitikájának átszervezése és a formális oktatási rendszerek átalakítása.
- Az oktatás beillesztése a fenntartható fejlődést szolgáló nemzeti stratégiai tervekbe és akciótervekbe.
- Fenntartható fogyasztási és termelési minták követésére való nevelés kialakítása minden országban.
- Az oktatásra fordított források növelése.

- Innovatív gyakorlati módszerek felismerése és közzététele.
- A társadalmi tudatosság erősítése.

Minden egyes célkitűzéshez számos tevékenység kapcsolódik a megvalósításukért felelős szervezetek megnevezésével együtt (pl. kormányzatok, ENSZ-testületek és/vagy civil szervezetek). Az UNESCO feladata a tagállamok kormányzatainak szakmai és technikai támogatása volt, és segítséget nyújtott a fenntartható fejlődést szolgáló innovatív oktatási szakpolitikák, programok és módszerek közzétételéhez. Az UNESCO „témafelelősi” kötelezettségei mind külső, mind belső feladatokat magukban foglaltak.

A teljes szervezet mozgásba lendült, hogy az oktatást a fenntarthatóság szempontjából felülvizsgálja, és az UNESCO közgyűlésének jóváhagyásával a szervezet munkáját a Fenntartható Fejlődés Bizottságának munkaprogramjában lefektetett prioritások köré építette fel. Mi több, a szegénység felszámolása és az információs-kommunikációs technológiák (ICT/IKT) hatékony használata mellett a fenntartható fejlődés mára az UNESCO minden tevékenységében alapvető kérdéssé vált. Emellett nemzetközi konferenciák és regionális gyakorlati szemináriumok rendezése révén az UNESCO katalizátor szerepet játszott a legfontosabb elképzelések pontosításában, a követendő elvek közzétételében, és a tapasztalatok országok közötti megosztásában (nemzetközi konferenciák és regionális műhelyek segítségével), valamint részt vett bemutatóprojektek, kísérleti tantervek és tananyagok kidolgozásában, és egy olyan nemzetközi iskolahálózat létrehozásában², melynek tagjai a békét, az emberi jogokat, az igazságosságot és a környezet megővését tartják fő alapelveiknek.

Az UNESCO továbbá támogatja a nemzetközi Oktatást Mindenkinnek (*Education for All, EFA*) programot, melynek célja nemzeti oktatási akciótervek kidolgozása és végrehajtása, lehetőség biztosítása gyermekek képességfejlesztésére, az alapfokú és a tudományos oktatás, valamint a családi neveléssel, az állampolgári jogokkal és köteleességekkel, a békével, a multikulturális és környezeti neveléssel kapcsolatos új megközelítések kialakításának elősegítése. Az UNESCO partnerkapcsolatot épített ki számos ENSZ-szervezettel, így többek között az UNFPA-val (*ENSZ Népesedési Alap*), a WHO-val (*Egészségügyi Világszervezet*) és az ILO-val (*Nemzetközi Munkaiügyi Központ*) a népesedésre vonatkozó oktatás fejlesztésére, a WHO-val az egészségügyi ismeretek oktatásával kapcsolatos új megközelítések kidolgozására, a FAO-val (*ENSZ Élelmiszerügyi és Mezőgazdasági Szervezete*) a vidéki térségekben folyó oktatás és az élelmiszer-biztonság fejlesztésére, a WHO-val és az UNAIDS-szel (*ENSZ Közös AIDS/HIV Program*) a járvány leküzdésére, az UNICEF-fel (*ENSZ Gyermekalap*), az UNHCR-rel (*ENSZ Menekültügyi Főbiztosság*) és kiemelkedő civil szervezetekkel a krízishelyzetben lévő és háború sújtotta területek oktatásának újjászervezéséért.

A fenntartható fejlődés megvalósítása nehéz és összetett feladat, mely új együttműködést feltételez a kormányzatok, oktatási és tudományos közösségek, pedagógusok, civil szervezetek, helyi közösségek és a média között. A fenntarthatóság kultúrájának megszületéséhez mindegyikre szükség van. A kormányzatokon belül például nem csupán az oktatási minisztériumoknak kell közvetlenül foglalkozniuk a fenntartható fejlődést szolgáló oktatással, de az egészségüggyel, környezetvédelemmel, természeti erőforrásokkal, tervezéssel, mezőgazdasággal, kereskedelemmel és egyéb ügyekkel foglalkozó minisztériumoknak is. Szinte minden országból új szakpolitikákról, programokról, forrásokról és tevékenységekről számolhatunk be, mely biztos és biztató jele annak, hogy az oktatást egyre inkább a nemzeti fenntartható fejlődési szakpolitikák jelentős elemének tekintik.

A 36. fejezet megvalósítása terén a nagyobb társadalmi érdekcsoportok szerepe és fontossága is sokat nőtt Rio óta. Az UNESCO Civil Szervezetek Kapcsolattartási Bizottsága (*NGO Liaison Committee*), amely mintegy 350 oktatási szakmai civil szervezet képviselője, egy különbizottságot hozott létre, hogy mobilizálja tagjait az ENSZ 2002. évi Fenntartható Fejlődési Világtalálkozója alkalmából. Ugyanígy tettek a legfontosabb regionális és nemzetközi felsőoktatási szervezetek, így az Egyetemek Nemzetközi Szövetsége (*International Association of Universities*), mely csatlakozott az UNESCO-hoz, együtt megalakítva a Fel-

sőoktatás a Fenntartható Fejlődés Szolgálatában Globális Együttműködést (GHESP). Az ENSZ Fenntartható Fejlődés Bizottságának Oktatási és Ifjúsági Frakciói (*Caucus*) együttműködésre törekedtek a Fenntartható Fejlődés Bizottság más csoportjaival, hogy támogatást szerezzenek a fenntartható fejlődést szolgáló oktatáshoz. Mindezen frakciók hozzájárulásai nagyban elősegítették annak megfogalmazását, hogy a riói Föld-csúcs óta eltelt évtizedben mely legfontosabb tanulságok születtek az oktatás fenntartható fejlődéshez való hozzájárulása terén.

Az UNESCO e legfontosabb tanulságokról szóló beszámolót, mint az Agenda 21 (a Föld-csúcs alkalmával minden kormány által elfogadott akcióterv) 36. fejezetének, valamint a kormányközi Fenntartható Fejlődés Bizottság Oktatás, Társadalmi Tudatosság és Fenntartható Fejlődés Munkaprogramjának témafelelőse készítette el.

Legfontosabb tanulságok

A beszámoló terjedelme nem teszi lehetővé mindazon oktatásügyi kezdeményezések bemutatását, melyek a riói Föld-csúcs óta eltelt tíz évben bontakoztak ki. A beszámolóban helyenként, esettanulmányok formájában azonban megtaláljuk több innovatív program és siker rövid leírását. Ezek illusztrálják azon fontosabb tanulságokat, melyeket a fenntartható fejlődést szolgáló oktatásról az utóbbi évtizedben megtanultunk. A soron következő fejezetekben bemutatott fontos tanulságok a következők:

- A fenntartható fejlődést szolgáló oktatás egy kialakulóban lévő, de dinamikusan fejlődő szemléletmód. Tartalmazza az oktatás azon újszerű megközelítését, mely minden korosztályt képessé kíván tenni arra, hogy felelősséget vállaljon egy fenntartható jövő kialakításáért.
- Az alapfokú oktatás minden későbbi oktatási folyamat alapja, és így jogosan tekinthető önmagában is a fenntartható fejlődéshez való hozzájárulásnak.
- Szükség van számos meglévő oktatáspolitikai intézkedés, oktatási program és módszer átalakítására oly módon, hogy azok fejlesszék a fenntartható fejlődéshez szükséges készségeket, motivációt és elkötelezettséget.
- Az oktatás kulcsfontosságú a vidék átformálása szempontjából, és elengedhetetlen a vidéki területek és közösségek gazdasági, kulturális és ökológiai életképességének biztosításához.
- Az élethosszig tartó tanulás – ideértve a felnőttoktatást és a közösségi oktatást, a megfelelő szakoktatást és szakképzést, a felsőoktatást és a tanárképzést – mind nélkülözhetetlenek a fenntartható jövő megvalósításához szükséges lehetőségek megteremtéséhez.

A fenntartható fejlődést szolgáló oktatás kialakulóban lévő, de dinamikusan fejlődő szemlélet. Tartalmazza az oktatás azon újszerű megközelítését, amely minden korosztályt képessé kíván tenni arra, hogy felelősséget vállaljon egy fenntartható jövő kialakításáért.

Az oktatás formálja a világ eljövendő arculatát – ez a leghatékonyabb eszköz a társadalom kezében, melynek segítségével szembenézhet a jövő kihívásaival. A fejlődéshez egyre inkább elengedhetetlen a művelt elme, a kutatás, felfedezés, innováció és alkalmazkodás. Nemcsak laboratóriumokban és kutatóintézetekben van szükség művelt elmékre és ösztönös tudásra, hanem az élet minden területén. Ha az oktatás nem is jelenthet minden problémára megoldást, a legtágabb értelemben vett művelődés elengedhetetlen része minden próbálkozásnak, mely újszerű emberi kapcsolatok kiötlésére és létrehozására, illetve a környezet igényeinek nagyobb mértékű tiszteletben tartására irányul.³

Társadalmi tanulás (*social learning*) a fenntartható fejlődésért

Ennek a tanulásnak a leszűrésére az UNESCO, más nemzetközi szervezetek, kormányzatok, oktatási rendszerek és számos egyéb szervezet és szereplő munkája alapján került sor, melynek célja a fenntartható fejlődést szolgáló oktatás koncepciójának és legfontosabb üzeneteinek megfogalmazása és közzététele volt. Ez volt a Fenntartható Fejlődés Bizottság Nemzetközi Oktatás, Társadalmi Tudatosság és Fenntartható Fejlődés Munkaprogramjának egyik legfőbb célkitűzése.

1992 óta nemzetközi egyetértés alakult ki arról, hogy a fenntartható fejlődés elérése alapvetően tanulási folyamat. Az 1990-es években tartott nagy ENSZ-konferenciák – így a bécsi emberi jogi konferencia (1993), a kairói népesség és fejlődés konferencia (1994), a barbadosi fejlődő kis szigetállamokról tartott konferencia (1994), a koppenhágai társadalomfejlődési konferencia (1995), a pekingi nőkről szóló konferencia (1995), a római világelelmzési konferencia (1996), és az isztambuli emberi lakóhelyről szóló konferencia (1996) – hangsúlyozták az oktatás meghatározó szerepét. Éppen úgy, ahogy megtanultunk nem fenntartható módon élni, most meg kell tanulnunk a kivezető utat – meg kell tanulnunk fenntarthatóan élni.

A fenntartható fejlődéshez aktív, széles körű ismeretekkel rendelkező állampolgárokra és odafigyelő, megfelelően informált döntéshozókra van szükség, akik helyes helyes lépéseket tesznek az emberi társadalomban felmerülő összetett, egymással összefüggő gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi kérdésekben. Ennek megvalósításához szükség van egy szélesebb körű társadalmi átalakulásra, mely *társadalmi tanulás*, illetve az OECD elnevezésében „a társadalom környezeti érzékének fejlesztése” néven ismeretes. Ez nem csupán konkrét oktatási és szakképzési programokat foglal magában, hanem a szakpolitika és a törvényalkotás eszközeinek új egyéni, közösségi és vállalati magatartásminták megtanítására és ösztönzésére való felhasználását is. A társadalmi tanulás része a gondolkodásunkat és viselkedésünket hagyományosan irányító mentális modellek és feltevések megfelelőségének mérlegelése is, gyakran valási vezetők és a média ösztönző hatására.

A társadalmi tanulás e folyamatai eredményeként ismertük fel azt, hogy a fenntartható fejlődés valójában inkább katalizátorként működő elgondolás, mint pontosan leírható szakmai fogalom. Valójában a következőkre jöttünk rá:

- A fenntartható fejlődés talán inkább *morális elv*, mint *tudományos tétel*, mely legalább annyira kötődik a béke, az emberi jogok és az igazságosság gondolatához, mint az ökológiára vagy a globális felmelegedésre vonatkozó elméletekhez.
- Bár a fenntartható fejlődés összefonódik a természettudományokkal, a politikával és a közgazdaságtannal, elsődlegesen mégis kulturális kérdés: azzal foglalkozik, hogy milyen értékeket tisztelünk, és hogyan látjuk a másokkal és a természettel fennálló kapcsolatainkat.
- A fenntartható fejlődés megköveteli, hogy elismerjük az emberek és természeti környezet közötti kölcsönös függőség meglétét. Ez a kölcsönös függőség azt jelenti, hogy egyetlen társadalmi, politikai vagy környezetvédelmi célt sem próbálhatunk a többi rovására megvalósítani. A környezetet nem védhetjük meg olyan módon, mely az emberiség felét szegénységben hagyja. Ugyanígy lehetetlen fejlődést elképzelni hosszú távon egy kifosztott bolygón.

Ezek az elvek felhívják a figyelmet arra, hogy a fenntartható fejlődés alapját négy független rendszer képezi:

- az emberi és nem emberi életet fenntartó biofizikai rendszerek;
- az emberek számára folyamatos megélhetést (munkát és anyagiakat) biztosító gazdasági rendszerek;
- az emberek békés, egyenlő, az emberi jogok és az emberi méltóság tiszteletben tartásával történő együttélésének lehetővé tevő társadalmi rendszerek;
- a hatalom igazságos és demokratikus gyakorlása során a biofizikai környezet társadalmi és gazdasági rendszerek általi felhasználására vonatkozó döntéseket lehetővé tevő politikai rendszerek.

A fenntartható élet holisztikus szemléletmódja négy egymással összeköttetésben álló alapelvet ismer el:

- *Természetvédelem*, mely gondoskodik arról, hogy a természeti rendszerek továbbra is fenntarthatóak legyenek az (emberi és nem emberi) életet, ideértve a gazdasági rendszert ellátó erőforrásokat is.
- *Béke és egyenlőség*, az emberek ösztönzése arra, hogy egymással együttműködve, harmóniában éljenek, és hogy alapvető igényeiket igazságos és egyenlő módon elégítsék ki.
- *Megfelelő fejlődés*, mely biztosítja, hogy az emberek képesek legyenek magukat hosszú távon el látni. A nem megfelelő fejlődés az a fejlődés, amely figyelmen kívül hagyja a gazdaság és más rendszerek közötti kapcsolatokat a környezetben.
- *Demokrácia*, mely biztosítja, hogy az embereknek igazságos, egyenlő mértékű beleszólásuk legyen a természeti, társadalmi és gazdasági rendszerek irányításába.⁴

A társadalmi, gazdasági, politikai és környezetvédelmi kérdések összekapcsolása a fenntartható fejlődés kulcsfontosságú kérdése. E kapcsolatok megteremtéséhez mélyebben, nagyobb távlatokban kell gondolkodni az oktatásról; meg kell tartani a kritikus elemzés képességét, de ösztönözni kell a kreativitást és az innovációt. Röviden, arra van szükség, hogy az oktatás segítsen kialakítani egy olyan etikai és értékrendszert, mely nagy figyelmet fordít a kulturális identitásra, a kultúrák közti párbeszédre, a demokratikus döntéshozatalra és a természeti erőforrások megfelelő felhasználására és kezelésére.

Lehetőségeihez mérten minden ország törekszik arra, hogy választ adjon a társadalmi tanulás kihívására. A fenntartható fejlődéshez kapcsolódó kérdések nagyságára, súlyosságára és összefonódó jellegére vonatkozó bővülő tudományos ismeretek eredményeként az elmúlt két évtizedben a médiában egyre nagyobb teret kaptak a környezeti és társadalmi kérdésekkel kapcsolatos történések, a problémák közismertebbé váltak, és a környezetvédelmi kampányokban egyre inkább nőtt a társadalmi támogatottság.

A kormányzatok és az állampolgárok ma már elvárják, hogy az iskolák és a társadalmi tanulás egyéb intézményei segítsenek felkészíteni a fiatalokat arra, hogy pozitívan reagáljanak a fenntartható fejlődés széles körű megértéséből és támogatottságából fakadó lehetőségekre.

Az oktatás hatalmas lehetőségeket kínál. A fenntarthatóságot szolgáló társadalmi tanulás eszközeként az oktatás csökkentheti a nem fenntartható módszerek elfogadottságát, és erősítheti a változás irányítására való képességünket. Az oktatás nem csupán ismeretekkel látja el az embereket, hanem meg is változtatja őket. A fenntartható fejlődésért vívott harcban az oktatás, mint az egyéni fejlődés és kulturális megújulás eszköze, nem csak központi fontosságú, hanem az emberiség legfőbb reménye és leghatékonyabb eszköze is.

Oktatás egy fenntartható jövő szolgálatában: a koncepció tisztázása

Az oktatás a fenntartható fejlődés irányában történő átalakulás elsődleges eszköze, mely erősíti az emberek azon képességét, hogy a társadalomról formált elképzeléseiket valóra váltsák. Azon túl, hogy tudományos és szakmai készségeket biztosít, az oktatás motivációt, igazolást és társadalmi támogatást nyújt azok alkalmazásához. A társadalomnak tudatosítania kell, hogy az oktatás jelenlegi formájában nem váltja be a hozzá fűzött reményeket. Az oktatás minőségének és tartalmának fejlesztése, valamint célkitűzéseinek a fenntartható fejlődésre való hangolása a társadalom prioritásai között kell, hogy szerepeljen.

Az elmúlt évtizedben a fenntartható fejlődést szolgáló oktatás koncepciójának részletes kidolgozása nagy kihívás volt az oktatási szakemberek számára. A 36. fejezet által lefedett témakör széles körű vitákat gerjesztett olyan témakörökről mint: a fenntartható fejlődés jelentése az *oktatási környezetben*; a béke, az emberi jogok, az állampolgári jogok és kötelességek, a társadalmi igazságosság, az ökológia és a fejlődés témaköreinek megfelelő egyensúly a már amúgy is túlszűfolt tantervben; valamint a humán tárgyak, a társadalomtudományok és művészet integrálása az eddig a természettudományos oktatás részének tekintett, és akként kezelt tudományágba. Voltak, akik úgy érveltek, hogy a fenntartható fejlődés korlátozza majd az oktatás szabadságát. Mások azon gondolkodtak, hogy nem kérünk-e túl sokat a pedagógusoktól, amikor az iskolákat arra szólítjuk fel, hogy álljanak az oktatás átalakításának élére.

Ezekhez a vitákhoz kapcsolódott számos, elsősorban környezetvédelemmel foglalkozó civil szervezet kívánsága, hogy hozzájárulhassanak az oktatásügy tervezéséhez, anélkül, hogy megfelelő ismeretek birtokában lettek volna az oktatási rendszerek működéséről, az oktatásügy változásának és innovációjának folyamatáról, a kapcsolódó tantervfejlesztésről, szakmai fejlődési és pedagógiai alapelvekről. Elmulasztván felismerni azt, hogy az oktatásban a hatékony változtatáshoz idő kell, mások a kormányzatokat kritizálták, amiért nem cselekszenek gyorsabban. A Fenntartható Fejlődés Bizottság úgy adott új perspektívát e vitáknak, hogy 1996-ban egy speciális munkaprogramban prioritásokat határozott meg az oktatás számára, melyeket 1998-ban felülvizsgáltak.

Sok nemzetközi, regionális és nemzeti kezdeményezés járult tehát hozzá a fenntartható fejlődést szolgáló oktatás jelentésének alaposabb és bővebb megismeréséhez. Az Oktatási Internacionálé (*Education International*), a világ pedagógus szakszervezeteinek és szövetségeinek fő ernyőszervezete például nyilatkozatot és akciótervet adott ki a fenntartható fejlődés oktatás révén történő elősegítéséről.⁵ Oktatási és/vagy környezetvédelmi miniszterek regionális tanácsai az Európai Unióban, az APEC-ban (*Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági Együtműködés*), az OAS-ben (*Amerikai Államok Szervezete*), az SADC-ben (*Dél-afrikai Fejlesztési Közösség*) és a déli csendes-óceáni térségben szintén nyilatkozatokat és útmutatást adtak ki a fenntartható fejlődésnek az oktatás középpontjába helyezéséről. Sor került sok regionális stratégiai és akcióterv kidolgozására. Ezek mindegyike rögzíti, hogy egy olyan integrált megközelítésre van szükség, melyben a kormányzat minden minisztériuma (pl. az oktatási, egészségügyi, környezetvédelmi, pénzügyi,

mezőgazdasági, ipari és fogyasztóvédelmi) együttműködik a fenntartható fejlődést szolgáló oktatásra vonatkozó szakpolitikák, stratégiák és programok közös megismerése és felvállalása érdekében.

A nemzetközi természetvédelmi szervezetek, így a WWF és az IUCN (*Természetvédelmi Világszövetség*) szintén aktívan szorgalmazzák az oktatás integrálását a helyi közösségek, országok és ökológiai régiók fenntartható fejlődési folyamataiba. Emellett számos állam kormánya állított fel bizottságokat, tanácsokat, tanácsadó csoportokat és hozott létre tantervfejlesztési projekteket a fenntartható fejlődést szolgáló oktatással kapcsolatos kérdések megvitatására, szakpolitika és megfelelő támogatási rendszerek, programok és források kidolgozására, valamint helyi kezdeményezések finanszírozására.

Valójában a fenntartható fejlődést szolgáló oktatás előzményei nagyrészt az ilyen szervezetek környezeti nevelési erőfeszítéseiben gyökereznek. A globális oktatás, a fejlődéssel kapcsolatos oktatás, a békére nevelés, az állampolgári nevelés, az emberi jogok oktatása, a multikulturális és fajgyűlölet elleni oktatás mellett, melyek mindegyike nagy jelentőséget képviselt, a környezeti nevelés jelentősége kiemelkedő volt. Rövid harmincéves történelme során a modern környezeti nevelés ugyanazokra a célokra és eredményekre törekedett, amelyek hasonlóak a fenntarthatóság eszméjéhez.

Az 1970-es évek elején a kibontakozóban lévő környezeti nevelés mozgalom számára nagy lökést adott az 1972-ben, Stockholmban megrendezett ENSZ-konferencia az Emberi Környezetről, ahol javaslat született arról, hogy a környezeti nevelést minden ország ismerje el és támogassa. E javaslat eredményeként 1975-ben az UNESCO és az ENSZ Környezeti Programja (UNEP) elindította a Nemzetközi Környezeti Nevelési Programot (IEEP), mely 1995-ig folytatódott. Az IEEP és az általa inspirált nemzeti és nemzetközi tevékenységek befolyása széles körű volt, és hatása érezhető volt az elmúlt két évtized számos oktatási reformjában. A munka nagyrészt az 1977-ben Tbiliszi-ben tartott Környezeti Nevelési Kormányközi Konferencia által lefektetett környezeti nevelési irányelvek mentén zajlott. A Tbiliszi Nyilatkozatban felvázolt jövőkép és célok egyesítették az oktatás környezetvédelemre, társadalomra, etikára, gazdaságra és kultúrára gyakorolt hatásainak széles spektrumát, melyek mindannyian központi helyet foglalnak el a fenntartható fejlődést szolgáló oktatásban. Sikeresen megtörtént az alapelvek átültetése a világ legkülönbözőbb oktatási rendszereibe, és bár ez nehezebb feladatot jelentett, sok országban az iskolai gyakorlatban is megjelentek ezek az elvek.

Új szemlélet az oktatásban

Ez a nagyszámú kezdeményezés jól mutatja, hogy a nemzetközi szakmai közösség napjainkban erősen hisz abban az elképzelésben, hogy az oktatáson keresztül kell a fenntartható jövőre nézve fontosnak ítélt értékeket kialakítani, magatartási formákat és életstílust ösztönözni. A fenntartható fejlődést szolgáló oktatásra olyan folyamatként tekintünk, mely során megtanulunk olyan döntéseket hozni, melyek figyelembe veszik minden közösség gazdaságát, ökológiáját és szociális jólétét (*hosszú távú jövőjét*). Az oktatás egyik legfontosabb feladata az ilyen jövőre irányuló gondolkodási képesség fejlesztése.

Új kép alakult ki tehát az oktatásról, mely szerint az oktatás segít a tanulóknak jobban megérteni a világot, amelyben élnek, és segít felfogni a jövőnket fenyegető problémák: a szegénység, a pazarló fogyasztás, a környezet és a városi környezet leromlása, a népességnövekedés, a nemek közötti egyenlőtlenség, az egészségügy, a háború és az emberi jogok megsértésének összetettségét és egymásba kapcsolódó jellegét. Az oktatásról alkotott új felfogás hangsúlyozza egy holisztikus, interdiszciplináris megközelítés szükségességét a fenntartható jövő felépítéséhez szükséges tudás és készségek fejlesztése terén, és nagy hangsúlyt fektet az értékbeli, magatartásbeli és életstílusbeli változásra. Ehhez az szükséges, hogy oktatási rendszereinket, az oktatáspolitikát és módszereinket úgy alakítsuk át, hogy kortól függetlenül mindenki képessé váljon olyan döntések meghozatalára, valamint olyan, a kultúrának megfelelő és a helyi

igényekhez alkalmazkodó cselekvésre, melyek által részt vehet a közös jövőnket fenyegető problémák leküzdésében. Így minden korosztály képessé válik különböző elképzeléseket kialakítani és értékelni a fenntartható jövőről, és ezeket másokkal való kreatív együttműködés útján megvalósítani.

Az oktatásnak a fenntartható fejlődés szolgálatába állításához az oktatási szakembereknek:

- a társadalom központi témájává kell tenniük a fenntarthatósági etikát, amely a társadalmi igazságosság, demokrácia, béke és ökológiai integritás elvein alapul;
- ösztönözniük kell a tudományágak találkozását, a tudás és a szakértelem összekapcsolását annak érdekében, hogy integráltabb, a gyakorlattal szorosabb kapcsolatban álló tudásra tegyünk szert;
- támogatniuk kell a születéstől kezdődő élethosszig tartó tanulást, melynek a társadalom morális arculatának gyökeres átalakítására vonatkozó megingathatatlan elkötelezettségen kell alapulnia;
- elő kell segíteniük, hogy élete során mindenki a legteljesebb mértékben kibontakoztathassa képességeit, hogy elérhesse az önmegvalósítás és az önkifejezés legmagasabb fokát, miközben részt vesz egy reménytelibb jövő közös felépítésében;
- rendelkezniük kell esztétikai érzékkel, értékelniük kell a kreatív képzelőerőt, a kockázatvállalást és a rugalmasságot, és az új lehetőségek kipróbálására való hajlandóságot;
- ösztönözniük kell az állam és a civil társadalom közötti új megállapodások kialakítását az állampolgárok hatalmának bővítése és a demokratikus elvek gyakorlati érvényesítése terén;
- egységesen törekedniük kell a társadalom mozgósítására a szegénység, valamint az erőszak és az igazságtalanság minden formájának eltörlése érdekében;
- új életstílusok és életvezetési szokások kialakításának ösztönzésével elő kell segíteniük a békét szolgáló értékek iránti elkötelezettség erősödését;
- helyi fenntarthatósági projekteket kell tudatosan meghatározniuk és megvalósítaniuk az egyéni és közösségi globális felelősségvállalás figyelembe vételével;
- reálisan kell gondolkodniuk a változtatás lehetőségeiről. Az általuk elképzelt változásban az összhangolt, aktív részvétel élvez elsőbbséget.

Ezek a feladatok rámutatnak, hogy az oktatási szakemberek a változás nélkülözhetetlen előmozdítói. Több mint 60 millió pedagógus él a világon – és mindegyiküknek kiemelkedő szerepe van a szükséges életmódbeli és rendszerbeli változtatások elérésében. Az oktatás azonban nem korlátozódik a tanteremben zajló formális oktatásra. Mint a társadalmi tanulás egyik vetülete, a fenntartható fejlődést szolgáló oktatásba beletartozik az alapfokú és az alapfokún túli oktatáshoz, a szakoktatáshoz és a szakképzéshez, valamint a középfokú oktatásnál magasabb szintű oktatáshoz tartozó sokféle tanulási tevékenység, valamint a fiatalok és a felnőttek családon belül, a munkahelyeken és a tágabb közösségekben történő nem formális és informális tanulási folyamatai. Ez azt jelenti, hogy a fenntartható fejlődés elérésében mindannyiunkra fontos „tanulói” és „tanári” szerep vár.

Legfontosabb tanulságok

Döntést hozni arról, hogy az oktatás hogyan járuljon hozzá a fenntartható fejlődéshez, hatalmas feladat. Az országok, oktatási intézmények és a hozzájuk tartozó közösségek az alábbi, az elmúlt évtizedben az oktatásról és a fenntartható fejlődésről folytatott párbeszéd és vita alapján leszűrt legfontosabb tanulságokat tarthatják szem előtt, amikor arról döntenek, hogy saját élőhelyükhöz és kultúrájukhoz mely oktatásra vonatkozó megközelítések illeszkednek a legjobban:

- A fenntartható fejlődést szolgáló oktatásnak ki kell terjednie a fenntarthatóság gazdasági, politikai és társadalmi vonatkozásainak megismerésére azáltal, hogy ösztönöznie kell a tanulókat arra, hogy kritikus szemmel vizsgálják meg a saját területüket a világból, keressék meg életük nem

fenntartható mozzanatait, és gondolkozzanak el az egymással ellentétes célok közötti feszültségben. Nagyon fontos a fejlődésben lemaradt különböző kultúrák sajátos körülményeihez illeszkedő fejlesztési stratégiák megtalálása. Az oktatásban figyelembe kell venni az őslakosok és a kisebbségek sajátos kultúráját, elismerve és elősegítve azok igazi és messzire mutató hozzájárulását a fenntartható fejlődéshez.

- Az, hogy sikerül-e a fenntartható fejlődés irányába előrelépni, nagyobb mértékben függ erkölcsi érzékenységünktől, mint tudományos ismereteink növelésétől – bármennyire fontos is az utóbbi. A fenntartható fejlődést szolgáló oktatás nem foglalkozhat csak azokkal a tudományágakkal, melyek a természet jobb megismerését segítik elő, bár ezek értékességéhez nem fér kétség. A fenntartható fejlődésért vívott küzdelem sikeréhez úgy kell kezelni az oktatást, hogy az erősítse az egyéb értékek – különösen az igazságosság és méltányosság – támogatásában való részvételt, és azt a tudatot, hogy közös jövőben osztozunk embertársainkkal.
- Az erkölcsi értékek a társadalmi kohézió elsődleges tényezői, egyben a változás és átalakulás leghatékonyabb előmozdítói. A fenntarthatóság végső soron azon múlik, hogy változik-e az emberek viselkedése és életstílusa – ezt a változást pedig az értékrendszer módosulásának kell előidéznie, és a változásoknak a viselkedésünk alapját képező kulturális és erkölcsi elvekben kell gyökerezniük. Ha ez a változás nem következik be, még a legfelvilágosultabb jogalkotás, a legtisztább technológia, a legkifinomultabb kutatás sem vezetheti el a társadalmat a fenntarthatóság hosszú távú céljának eléréséhez.
- Az életstílus megváltoztatásának együtt kell járnia a morális érzék fejlődésével, mely során a gazdag országok lakói kultúrájukon belül a szolidaritás új, aktív forrásaira találnak, s ez lehetővé teszi a jelenleg a világ népességének 80%-át sújtó szegénység, a környezeti állapotromlás és az egyéb problémák felszámolását.
- Az erkölcsi értékeket a legtágabb értelemben vett oktatás és nevelés alakítja. Nélkülözhetetlen az oktatás ahhoz is, hogy képesek legyünk morális értékeink alapján megfelelő tudáson alapuló, etikus döntéseket hozni. Az alapvető társadalmi változások, mint amilyenre a fenntarthatóság eléréséhez is szükség van, vagy azért következnek be, mert az embereket erkölcsi hajtóerő motiválja a változtatásra, vagy mert a vezetőknél politikai szándékuk ebben az irányban haladni, és érzik, hogy az emberek követni fogják őket.
- A fenntartható fejlődést szolgáló oktatás hatékonyságát végső soron azon kell lemérni, hogy milyen mértékben változtatja meg az emberek szemléletét és viselkedését, mind egyénként, így például termelőként és fogyasztóként, mind kollektív szerepük és állampolgári kötelességeik kapcsán.

Az alapfokú oktatás minden későbbi oktatási folyamat alapja, és így jogosan tekinthető önmagában hozzájárulásnak a fenntartható fejlődéshez.

Ha az oktatás segítségével nemcsak egy, de 125 millió gyermeket ki tudunk emelni a szegénységből és reménytelenségből, hatalmas győzelmet arattunk az értékeink érvényesítése felé vezető úton és a közös emberi lét érdekében.⁶

Ennek a tanulságnak a leszűrésére az UNESCO, más nemzetközi szervezetek, a kormányzatok, oktatási rendszerek és számos egyéb szervezet és szereplő munkája alapján került sor, melynek célja az oktatás összekapcsolása a nemzeti stratégiákkal és akciótervekkel, a nemzeti oktatáspolitikák áttekintése és az oktatásra fordított források növelése. Ezek voltak a Fenntartható Fejlődés Bizottság Nemzetközi Oktatás, Társadalmi Tudatosság és Fenntartható Fejlődés Munkaprogramjának legfőbb célkitűzései.

Az alapfokú oktatás megalapozza az összes későbbi oktatási és tanulási folyamat. Célja az óvodás és általános iskolás korosztályokat tekintve annak biztosítása, hogy az óvodába-iskolába beíratott, vagy otthon maradó gyermekek elégedettek legyenek önmagukkal és másokkal, izgalmasnak érezzék a tanulást, legyenek kíváncsiak, gyarapítsák a világra vonatkozó ismereteiket, és ami még fontosabb, alakuljon ki bennük vágy annak a tudásnak a megszerzésére, melyet azután egész életükben használhatnak és fejleszthetnek. Az alapfokú oktatás elválaszthatatlan az élethosszig tartó tanulástól is, különösen a felnőttek analfabetizmusának csökkentése terén.

Az alapfokú oktatás céljai magukba foglalják az oktatás minden alapvető célját: megtanulni tanulni, cselekedni és élni (azaz vállalni feladatainkat és kötelezettségeinket), és megtanulni másokkal együtt élni. Ezt fejti ki a Független Bizottság a XXI. Századi Oktatásért (*Independent Commission on Education for the 21st Century*) „Oktatás: a bennünk rejlő kincs” (*Education: the Treasure Within*) című jelentése, melyet 1996-ban tett közzé az UNESCO. Az alapfokú oktatás tehát nem csupán az élethosszig tartó tanulás alapja, de a fenntartható fejlődése is.

Az alapfokú oktatás a szegénység felszámolásának egyik előfeltétele, a nélkülözés megszüntetésének alapja. Azonban 110 millió 6–11 éves gyermek még ma sem jár általános iskolába. Több millió társuk csak rövid ideig – gyakran kevesebb mint egy évig – részesül alapfokú oktatásban, és úgy távozik, hogy az alpműveltség leglényegesebb elemeinek sincs birtokában, sem azoknak a készségeknek, melyek segítségével elboldogulhatna ebben az egyre összetettebb és egyre inkább tudás alapú világban. Ők is növelik annak a közel 900 millió felnőttnek – nagyrészt nőnek – a táborát, akik nem tudnak olvasni. Akik nem részesülhetnek oktatásban, hatalmas társadalmi és gazdasági hátrányból indulnak, ők a világ legrosszabb egészségügyi és lakhatási körülmények között élő és legrosszabb elhelyezkedési esélyekkel rendelkező csoportjai közé tartoznak. Valójában a gyermekek kivételével mindenből kevesebb jut nekik az életben. Peruban például a tíz vagy több évet tanult nőknek átlagosan 2,5 gyermeke születik, míg az oktatásban egyáltalán nem részesült nőknek átlagosan 7,4. Más országokban a különbség kevésbé szélsőséges, de jelentős. A magasabb végzettség – különösen a lányok és nők esetében – szinte mindenhol csökkenti a családok átlagos méretét, és növeli jólétét, egészségük és a nekik jutó oktatás színvonalát. Az oktatás azonban más módon is hatással van a fenntarthatóságra, nélkülözhetetlen a gondolkodó emberek mozgósításához a fenntartható fejlődésért vívott küzdelemben.

Oktatást Mindenkinek

A thaiföldi Jomtienben 1990-ben megrendezett Oktatást Mindenkinek Világkonferencia (*World Conference on Education for All*) új mérföldkövet jelentett az alapfokú oktatás általános bevezetésére és az írástudatlanság megszüntetésére irányuló globális küzdelemben. Ezen a jomtieni konferencián körvonalazódott az alapfokú oktatás új szemlélete, miszerint az írni-olvasni és számolni tudás mellett az általános ismeretek, készségek, értékek is szükségesek az egyén túléléséhez, képességeinek fejlesztéséhez, a méltóságteljes élethez és munkához, az életminőség javításához, a megfelelő tudáson alapuló döntéshozatalhoz és a tanulás folytatásához.

1. sz. esettanulmány

*Lányok és nők oktatása*⁷

Bár mindenkinek egyenlő joga van az oktatáshoz, a lányok és nők lehetőségei messze a fiúk és férfiak mögött maradnak. A világ 110 iskolából kimaradt gyermekének kétharmada lány, összesen 42 millióval kevesebb lány jár általános iskolába, mint fiú. Azonban még ha ők el is kezdik az iskolát, jóval nagyobb a valószínűsége annak, hogy soha nem fejezik be. Amikorra felnőnek, ezek az általános iskolai oktatásban nem részesülő lányok lesznek azok a nők, akik a világ 875 millió írástudatlan felnőttjének kétharmadát alkotják.

Az oktatás azonban nemcsak alapvető jog, de a gazdasági növekedés és a szociális jólét hatékony eszköze is. A tanult lányok később házasodnak, kevesebb gyermekük van, képesek saját és családjuk igényeit jobban ellátni. Túlélési arányuk magasabb, és leányaik nagyobb eséllyel járnak majd iskolába. Tanulmányok szerint a művelt nők hatékonyabban dolgoznak (pl. a mezőgazdaságban).

A Dakari Cselekvési Keretprogram 2005-re tűzte ki célul a nemek közötti különbségek megszüntetését az alapfokú és középfokú oktatásban, és 2015-re a nemek közötti egyenlőség elérését az oktatásban, valamint annak biztosítását, hogy a lányoktól ne tagadhassák meg az oktatáshoz való jogot. E cél érdekében indította útjára az ENSZ 2001-ben tizenhárom szervezet részvételével az ENSZ Lányok Oktatásáért Kezdeményezését (UNGEI), melyben részt vesznek kétoldalú szervezetek, társadalmi szerveződések, civil szervezetek, a magánszektor képviselői és kormányzatok is. Az UNGEI több mint hetven országban tevékenykedik, és már jelentős sikereket ért el. Például:

- Egyiptom ígéretet tett a nemek közötti különbség megszüntetésére az alapfokú oktatásban, és kezdeti lépésként két kísérleti projektet indított el, melyben szerepel az iskolába nem járó lányok bevonása is.
- Nepálban, ahol az iskolalátogatási arány lányok esetében közel 20%-kal alacsonyabb, mint fiúk esetében, egy új kezdeményezés indult a lányok oktatásáért, melynek hangsúlya a közösségi iskolákon, a női pedagógusok képességfejlesztésén, az egészségügyi ismeretek oktatásának reformján és a helyhez kötött munkások leányai számára biztosított speciális tevékenységeken van.
- Malawiban egy új lány oktatási program indult, melynek fő elemei, az életvezetési készségek fejlesztése, a HIV/AIDS kezelése és a lányok számára biztosított szakképzés.

Az Oktatást Mindenkinek 2000. évi értékelése képezte a Jomtienben elfogadott célok tízéves áttekintését, és ezáltal az alapfokú oktatásról minden eddiginél részletesebb elemzés született. Nemzeti értékelések, felmérések, esettanulmányok, egy tizennégy részes tematikus tanulmányosorozat és tizennyolc statisztikai mutató adatai tették lehetővé a fejlődés mérését több mint 180 országban.

Ez az értékelés nyilvánvalóvá tette, hogy az Oktatást Mindenkinél kezdemenyezés keretében Jomtienben kitűzött célok egyikét sem sikerült teljes mértékben megvalósítani – talán legfontosabbnak azt a célt sem, miszerint „2000-ig el kell érni az alapfokú oktatás mindenki számára elérhetővé tételét és elvégzését”. Számos sikerről született azonban beszámoló:

- Az iskolába beiratkozott gyermekek száma az 1990-ben becsült 599 milliőről 1998-ra 681 millióra emelkedett, ami a megelőző évtizedhez képest majdnem kétszeres növekedést jelent. Kelet-Ázsia és a csendes-óceáni régió, valamint Latin-Amerika és a Karib-térség majdnem elérték az alapfokú oktatás univerzálissá tételét, Kína és India pedig jelentős előrehaladást tett ennek érdekében. Összességében a fejlődő országok elérték, hogy az alapfokú beiskolázási arány 80% fölé emelkedjen.
- Elismerést nyert a kisgyermekkorú oktatás fontossága, és számos társadalom elfogadta azt a gondolatot, hogy az oktatás a születéssel kezdődik. Ennek eredményeként az óvodai nevelésben részt vevő gyermekek száma az elmúlt évtizedben 5%-kal nőtt.
- Többen kezdenek középfokú tanulmányokba, és a felső középfokú oktatást befejezők aránya az egymást követő korcsoportokkal meredeken nő. Az egész világot tekintve a középfokú beiskolázási arány az elmúlt ötven évben tízszeresére emelkedett: 1950-ben 40 millióan léptek, ma több mint 400 millióan lépnek be a középfokú oktatásba. Ugyanezen időszak alatt a felsőfokú oktatásba beiratkozók száma közel tizennégyszeresére, az 1950-es 6,5 milliőről 1997-re 88,2 millióra nőtt.
- Az írni-olvasni tudó felnőttek száma az elmúlt évtizedben jelentősen növekedett, becsült számuk 1990-ben 2,7 milliárd, 1998-ban 3,3 milliárd volt. Az írni-olvasni tudó felnőttek aránya globális viszonylatban jelenleg a férfiaknál 85%, nőknél 74%. A világ felnőtt lakosságának több mint 50%-a járt általános iskolába. *Azonban 880 millióra becsülik azoknak a felnőtteknek a számát, akik nem tudnak írni és olvasni, és a legkevésbé fejlett országokban minden második ember ebbe a csoportba tartozik. Az írástudatlan felnőttek kétharmada nő – ez az arány épp ugyanannyi, mint tíz évvel ezelőtt.*
- Néhány ország haladást ért el az oktatással kapcsolatos esélyegyenlőtlenségek csökkentésében, a nemek közötti egyenlőtlenség, fogyatékoság, etnikai hovatartozás, a városi és vidéki lakóhely jelentette különbség, és a gyermekmunka tekintetében. *Az alapfokú oktatásban tapasztalható pozitív változások azonban elfedik a sok ország között, illetve országon belül fennálló különbségeket az oktatáshoz való hozzáférés terén, és az oktatás színvonalában fennálló különbségek fennmaradhatnak akkor is, ha az iskolába járók aránya magas. A szegény, vidéki vagy elzárt közösségekben élők, az etnikai kisebbségek és az őslakos népcsoportok tagjai kevés, vagy semmilyen előrelépést nem mutattak az elmúlt évtizedben. Ugyanígy fennmaradt a nemek közötti különbség is.*

Az említett aggályok ellenére ezek az előrelépések jelentősen hozzájárulnak a fenntartható fejlődés megvalósítására való képességünkhöz.

Oktatási Világforum (*World Education Forum*)

Tíz évvel Jomtien után, 2000-ben a szenegáli Dakarban megrendezett Oktatási Világforum jóváhagyta az Oktatást Mindenkinél Nyilatkozatot (*Declaration on Education for All*), és a Dakari Cselekvési Keretprogramban hat új célt határozott meg:

- Az általános kisgyermekkorú gondozás és oktatás elterjesztése és fejlesztése, különösen a leginkább védetlen és leghátrányosabb helyzetű gyermekek számára.
- Annak biztosítása, hogy 2015-re minden gyermek, különösen a lányok, a nehéz körülmények kö-

zött élők és az etnikai kisebbségekhez tartozók számára hozzáférhetővé válják a teljesen ingyenes, jó színvonalú, kötelező alapfokú oktatás.

- Minden fiatal tanulási igényei kielégítésének biztosítása a megfelelő tanulási, illetve életvezetési készségeket oktató programokhoz való egyenlő hozzáférés révén.
- A felnőttek írni-olvasni tudásának 50%-os növelése 2015-ig, különös tekintettel a nőkre, és a felnőtteknek szóló alapfokú oktatáshoz és a továbbképzéshez való egyenlő hozzáférésre.
- A nemek közötti egyenlőtlenség megszüntetése az alap- és középfokú oktatás terén 2005-ig, és a nemek közötti egyenlőség megvalósítása 2015-ig, középpontban a jó színvonalú alapfokú oktatáshoz való teljes, egyenlő hozzáférés és teljesítési lehetőség biztosításával.
- Az oktatás színvonalát meghatározó minden tényező javítása, azok kiválóságának biztosítása, hogy mindenki elismert és mérhető eredményt érhesen el a tanulásban, különösen az írni-olvasni tudás, a számolni tudás és az alapvető életvezetési készségek terén.

Ezek a célkitűzések világosan mutatják az alapfokú oktatás és a fenntartható fejlődés közötti összefüggéseket. A Dakari Cselekvési Keretprogram meg is fogalmazza: „Az oktatás ... a fenntartható fejlődés, az országok közötti és országokon belüli béke és stabilitás kulcsa, így a huszonegyedik századi társadalmak és gazdaságok folyamataiban való hatékony részvétel nélkülözhetetlen eszköze”.

Az UNESCO-t bízták meg az Oktatást Mindenkinek program céljainak 2015-ig történő megvalósítását célzó globális törekvések vezényleésével, így a szervezet együttműködési kapcsolatokat épít ki a kormányzatokkal, civil csoportokkal, regionális és nemzetközi szervezetekkel (pl. Világbank, Nemzetközi Valutaalap, UNICEF). Ennek egyik központi eleme az Írástudás Nemzetközi Évtizede, mely szorosan összeköti az oktatást a szegénység felszámolásának kulcsfontosságú feladatával.

Legfontosabb tanulságok

Az Oktatást Mindenkinek elmúlt évtizedben folytatott sikeres programjai az alábbi elvek felismeréséhez vezettek el, melyek beépülnek a regionális és nemzeti Oktatást Mindenkinek akciótervekbe is:

- Az Oktatást Mindenkinek program céljai csak akkor elérhetők, ha elsőként az oktatás hozzáférhetőségével kapcsolatos problémák megoldására fordítanak megfelelő figyelmet.
- A nemzeti oktatáspolitikai kidolgozása, tervezése és végrehajtása során központi kérdéssé kell tenni az oktatáshoz való hozzáférés, az oktatási minőség és a tanulási eredmények terén mutatkozó egyenlőtlenségek és különbségek orvoslását.
- Nagyobb figyelmet kell fordítani a tantervfejlesztésre és a megfelelő, időszerű tartalmat hordozó tananyagok biztosítására a magasabb színvonalú tanítási és tanulási folyamatokhoz.
- Az oktatás tartalmát, valamint a tanítási és tanulási folyamatokat egyre inkább tanuló-központúvá és kevésbé a tanmenet, tankönyvek és vizsgakövetelmények által irányítottá kell tenni. Ez biztosítja, hogy az iskolai tanterv kapcsolódjon a valós világhoz, és segítse a diákokat abban, hogy önmagukat motiválják, önmaguktól tanuljanak, és kritikusan gondolkodjanak.
- Az iskolák hatékonysága és a tanulás eredményessége növelhető egy olyan kultúra kialakításával, melynek fő elemei a gondoskodás, fegyelem, odafigyelés és önbecsülés, a demokratikus irányítás, az iskola és a közösség együttműködése, valamint az elkötelezettség a felelősségvállalás, professzionizmus és színvonal iránt.
- Az otthoni környezet alapvetően befolyásolja a tanulás hatékonyságát. A szülői nevelés és az otthoni tanulás minden tanuló számára nélkülözhetetlen, mely biztosítja az egészséget és a táplálkozást, erkölcsi értékeket és a magatartási szabályokat, pozitív hozzáállást alakít ki az oktatás iránt, és támogatja az iskola a tanulókkal szembeni elvárásait.
- Szisztematikus és folyamatos felmérő, monitoring és értékelő mechanizmusokra van szükség az

oktatásban végbemenő változások megértéséhez, és ahhoz, hogy az érintettek segítséget kapjanak a megfelelő válaszok kialakításához.⁸

Oktatás válsághelyzetben

Az alapfokú oktatást igénybe vevők speciális csoportját alkotják azok a fiatalok és felnőttek, akik krízishelyzetben lévő és háború sújtotta térségekben laknak, ahol az emberi eredetű krízisek (például a társadalmi csoportok közötti villongások, háborúk), illetve a természeti katasztrófák (mint az áradás vagy az aszály) következtében az oktatási rendszerek destabilizálódtak, felbomlottak vagy megszűntek.

Egyáltalán nem elhanyagolható a veszélyeztetett emberek száma. 1999 végén az UNHCR több mint 15 millió menekült létét ismerte el a világon;⁹ más becslések szerint az országon belül lakhelyüket elhagyni kényszerült emberek száma 20 és 50 millió közé esik¹⁰. E számok azt jelentik, hogy a világ népességének akár egy százalékát is kiteszik azok, akik konfliktusok vagy más katasztrófák következtében elhagyni kényszerültek lakóhelyüket, nehéz körülmények között tértek vissza otthonukba, vagy más ok készíteti őket arra, hogy életüket és közösségeiket megpróbálják újjáépíteni – anélkül, hogy olyan szolgáltatások állnának a rendelkezésükre, mint például az oktatás. Az oktatás azonban életfontosságú a diákok, családjaik és közösségeik számára a traumák feldolgozásának megindításához, és a békésebb jövőhöz, valamint a helyi és országos szintű politikai irányítás fejlesztéséhez szükséges készségek és értékek elsajátításához. Ez alapvetően a fenntartható fejlődést szolgáló oktatást jelenti.

A válsághelyzetben lévő területeken nyújtandó oktatásra vonatkozó legfontosabb tanulságokat az UNHCR és a Krízishelyzetben Lévo Területeken Nyújtandó Oktatás Szervezetek Közötti Hálózati Csoportjában¹¹ (*Interagency Network Group for Education in Emergency*) részt vevő partnerei fogalmazták meg. Ezek a következők:

- Az oktatás átalakításának gyors megvalósítása életbevágó.
- A közösségközpontú szemlélet, például a helyi csoportosulások bevonása a szükségletek és készségek felmérésébe, biztosíthatja az oktatásban való magas részvételi arányt.
- A meglévő lehetőségeket bővíteni kell, és ehhez erőforrásokat és képzést kell biztosítani a pedagógusok, ifjúsági vezetők és iskolaszékek számára.
- Figyelmet kell fordítani a tanulók érzelmi, fizikai és kognitív szükségleteire, különösen szem előtt tartva a speciális csoportok, így a testi fogyatékosak, szellemi megrázkódtatáson átesettek, mentális problémákkal küzdő betegek, volt gyermekkatona stb. szükségleteit.
- Leggyakrabban azon oktatási megoldások bizonyulnak tartósnak, melyek a származási ország tantervéhez és oktatásban használatos nyelvéhez kapcsolódnak. Ezeknek kell felvértezniük a tanulókat fizikai és szociális önvédelmi készségekkel, életben kell tartaniuk a tanulási képességeket, és a békéhez és a túléléshez szükséges képességeket kell kifejleszteniük.

Szükség van számos meglévő oktatáspolitikai, program és módszer átalakítására oly módon, hogy azok tökéletesítsék a fenntartható fejlődéshez szükséges fogalmakat, fejlesszék a készségeket, motivációt és elkötelezettséget.

Ahhoz, hogy hatékony változásokat idézzen elő, az oktatás alapvető céljait újra kell fogalmazni – szögezi le az Agenda 21. ... A ma kihívása nem is annyira az oktatás átalakítása, hanem az, hogy együttesen megtanuljunk megváltoztatni látásmódunkat arról, hogy mi a célja és szerepe az oktatásnak egy rendszerszemléletű és fenntarthatóságra alapozott jövőkép kialakításában. Ha az értékekben nem áll be [ilyen] változás, a fenntartható fejlődést szolgáló oktatás kialakítását célzó szakmai intézkedéseknek nem sok foganatjuk lesz.¹²

Ennek a tanulságnak a leszűrésére az UNESCO, más nemzetközi szervezetek, kormányzatok, oktatási rendszerek és számos egyéb szervezet és szereplő munkája alapján került sor, melynek célja a fenntartható fejlődést szolgáló oktatás koncepciójának és legfontosabb üzeneteinek megfogalmazása és közzététele, a fenntartható fogyasztási és termelési szokások elősegítése és az innovatív gyakorlati módszerek azonosítása és közzététele – azaz a Fenntartható Fejlődés Bizottság Nemzetközi Oktatás, Társadalmi Tudatosság és Fenntartható Fejlődés Munkaprogramjának legfőbb célkitűzései közül háromnak a megvalósítása volt.

Rio után tíz évvel jelentős (bár nem elégséges) előrehaladást tapasztalhatunk az oktatási rendszerek átalakítása felé tett úton, melynek célja, hogy jobb felkészítést nyújtsanak az életre: a munkahelyek stabilitására a gyors társadalmi változások jelentette kihívásokra; a technológiai változásokra, melyek mára közvetve vagy közvetlenül életünk minden momentumára kihatással vannak; és végezetül a boldogság, jólét és az életminőség elérését szolgáló törekvéseinkre.

A globalizáció különösen nagy kihívást jelent az oktatás számára, mivel gazdasági hatásai egyenlőtlenek, és kulturális hatásai azzal fenyegetnek, hogy megbontják az egyes területeken kialakult világképeket. A globalizáció azonban arra is ráébresztett, hogy mekkora terhekkel kell megküzdenünk, és hogy hogyan tudunk ennek érdekében másokkal együttműködni. Számos országban újragondolták azokat a formális oktatási rendszereket, melyeket már nem tartottak alkalmasnak a társadalom és a munkahelyek igényeinek kiszolgálására. Általában azonban a korlátozott eredmények még csak kijelölik azt az utat, amelyen a tantervi reformnak haladnia kell.

Így is meg lehet azonban állapítani a központi témákat és a legfontosabb tanulságokat az oktatáspolitikai, oktatási programok és módszerek fenntartható fejlődés szolgálatába állítása szempontjából. Ilyen a célok kiegyensúlyozott és holisztikus rendszere, a tudományközi megközelítés, a tanulóközpontú tanulás, a jövőre irányuló oktatás, az állampolgári jogok és kötelességek oktatása, a békét, a nemek közötti egyenlőséget és az emberi jogokat szolgáló kultúra oktatása, a népesedéssel kapcsolatos ismeretek oktatása, az egészségügyi ismeretek oktatása, a gazdasági és társadalmi fejlődés természeti erőforrásainak védelmére és kezelésére való oktatás, és a fenntartható fogyasztásra való nevelés.

Célkitűzések

Mindamellet, hogy az oktatás állandósítja a jelenlegi társadalom egyes jellemző vonásait, felkészíti a diákokat a társadalom jövőbeni átalakítására is. Az oktatásnak segítséget kell nyújtania a diákoknak annak eldöntéséhez, hogy kulturális, gazdasági és természeti örökségük mely elemeit kell a leginkább megőrizniük. Az oktatásnak ki kell fejlesztenie a diákokban a helyi, országos és globális szintű fenntarthatóság elérését segítő értékeket és stratégiákat. Ehhez olyan tanterv szükséges, amely az alapfokú oktatás megalapozásaként fejleszti az életvezetési készségeket, amint azt a Dakari Cselekvési Keretprogram előírja, és amely egyensúlyt teremt a tudásra, értékekre és készségekre vonatkozó célok között. A 2. sz. esettanulmány a célok egy ilyen gyűjteményét mutatja be.

2. sz. esettanulmány

A fenntartható fejlődés irányvonalait követő tanterv céljai¹³

A fenntartható fejlődés felé elmozduló oktatási intézkedések átértékelése megkíván egy olyan jövőképet a társadalomtól, mely nem csupán ökológiailag, de szociálisan, gazdaságilag és politikailag is fenntartható. E jövőkép valóra váltása érdekében az iskoláknak olyan tanulási élményt kell nyújtaniuk a diákok számára, mely lehetővé teszi számukra a következő készségek, attitűd és tudás elsajátítását:

Készségek:

- kritikus és kreatív gondolkodás;
- szóbeli, írásbeli és vizuális kommunikáció;
- társas képességek és együttműködés;
- konfliktuskezelés;
- döntéshozatal, problémamegoldás és tervezés;
- megfelelő média és információs-kommunikációs technológiák használata;
- állampolgári részvétel és cselekvés;
- értékelés és mérlegelés.

Attitűd és értékek

- a Föld, az élet és annak sokszínűségének tisztelete;
- megértő, együttérző és szerető figyelem az élők – mind emberek, mind más élőlények – alkotta közösségek iránt;
- igazságos, fenntartható, békés, és az állampolgárok részvételén alapuló demokratikus társadalom építése;
- a Föld gazdagságának és szépségének megőrzése a jelenlegi és eljövendő generációk számára.

Tudás

A következő fogalmak megértése és alkalmazásukra való képesség:

- *Fenntartható fejlődés:* A jelenlegi generációk szükségleteinek kielégítése olyan módon, mely nem veszélyezteti a jövő nemzedékek szükségleteinek kielégítését.
- *Kölcsönös függőség:* A minden elem és életforma (beleértve az embereket is) között fennálló kölcsönös függőségi kapcsolatok a természeti rendszerekben.
- *Alapvető emberi szükségletek:* Minden ember és társadalom igénye és joga a túléléshez szükséges energiához és anyagokhoz való igazságos és egyenlő hozzáférésre, és a Föld lehetőségeihez mért kielégítő életminőség megvalósítására.
- *Emberi jogok:* Az alapvető szabadságjogok: a lelkiismereti és vallásszabadság, a szólásszabadság/szabad véleménynyilvánítás joga és a békés gyülekezési és egyesülési jog, melyek biztosítják

az irányításban való demokratikus részvételt és az alapvető emberi szükségletek kielégítésének lehetőségét.

- *Demokrácia:* A közösségi döntéshozatal hivatalos útjaihoz való hozzáférés jogának biztosítása.
- *A helyi és a globális szintek közötti összefüggések:* Az a felismerés, hogy a javak és szolgáltatások fogyasztása a világ egyik pontján a világ más pontjain történő energia- és anyagáramlástól függ, és hogy ez a helyitől a globális szintekig ívelő láncolat minden pontján potenciális lehetőségeket és veszélyeket eredményez a gazdaság, társadalom és a környezetvédelem számára.
- *Biológiai sokféleség:* Az ökológiai rendszereket alkotó életformák sokszínűsége, kölcsönös függősége, az energia- és anyagáramlás korlátlan fennmaradását biztosító változatossága.
- *Fajok közötti méltányosság:* Azon elv, miszerint az embereknek tisztességesen kell bánniuk a többi élőlényrel, és meg kell védeniük őket a kegyetlenségtől és az elkerülhető szenvedéstől.
- *Ökológiai lábnyom:* Az a dinamikus változó, amely az adott közösség által elhasznált energia és anyagmennyiség előállításához szükséges földterület és vízmennyiség összegét jelöli.
- *Az elővigyázatosság elve:* A megfontolt, a nem kívánt következményekre is figyelemmel lévő döntéshozatal szükségessége olyan esetekben, amikor nem ismerünk minden körülményt, és/vagy amikor az adott kérdésre vonatkozó tudományos álláspont megosztott.

Interdiszciplinaritás

Ahhoz, hogy az oktatást a fenntarthatóság érdekében átértékeljük, egyre nagyobb szükség van arra, hogy mai világunk komplex problémáinak megoldását a tudományágak átfedő területein keressük. Nem lehet megbízhatóan megjósolnunk azt, hogy öt, tíz, húsz vagy ötven év múlva milyen ismeretekre lesz szükségünk. Azt megjósolhatjuk azonban, hogy ezek a változások nem fognak illeszkedni a tudományágak több mint egy évszázada érvényben lévő felosztásához. Ezért aztán az összetett problémák megértéséhez és megoldásához várhatóan a tudomány különböző területei közötti, valamint az elméleti és matematikai tudományok és a társadalomtudományok, bölcsészettudományok és a humán tárgyak közötti egyre intenzívebb együttműködésre lesz szükség. Az oktatásnak a fenntartható fejlődés szolgálatába állításához röviden tehát jelentős, egyenesen drámai változtatásokra lesz szükség a tudományos szemléletünkben.

Tanulóközpontú tanulás

A Gyermek Jogainak Egyezménye (*Convention on the Rights of the Child*) egyik alapvető eleme az a jog, hogy a gyermek részt vehessen az életét érintő döntések meghozatalában. A gyermekek és fiatalok csak úgy készülhetnek fel erre, ha lehetőségük van a döntéshozatal egy tanulási folyamatokban gazdag környezet biztonságában gyakorolni. Ehhez a tantervi és értékelési elveknek támogatniuk kell az önbecsülés fejlesztését, a személyes felelősségvállalást, valamint azokat a készségeket, melyek segítségével a gyermekek megtanulnak tanulni, kritikusan gondolkodni, és aktívan részt venni az irányításban. A tantervben helyet kell hagyni arra, hogy a tanulók maguk határozzák meg tanulással kapcsolatos céljaikat és módszereiket, és ha lehetséges, lehetőséget kell számukra biztosítani önmaguk és társaik értékelésére.

Ösztönözni kell az olyan tanulóközpontú tanulási módszereket, mint a tapasztalatokra épített oktatás, a kíváncsiságra és felfedezésre épített oktatás, az értékek pontosítása és elemzése, a feladatmegoldáson alapuló tanulás, a szimulációs és szerepjátékok, és a közösségi problémamegoldáson alapuló tanulás. Ezek a módszerek a valódi, avagy „mély” tanulást ösztönzik, a felszínes tanulás vagy a vizsgákra való memorizálás jelentette felületes tanulóssal szemben. Az autentikus tanulás kapcsolódik a mindennapi ügyekhez és a jövővel kapcsolatos kérdésekhez. A haladás sebességét nem a megszabott ütemterv és előírások határozzák meg, hanem az, hogy milyen sebességgel tud jól tanulni az ember. A valódi tanulásnál az

„egész ember” – test, elme és lélek – részt vesz a tanulási folyamatban, és nyomában lelkesültség, beleérző és mérlegelő képesség, valamint együttérzés, energia és az egyéni és közösségi munka iránti elkötelezettség támad a fenntartható jövő megvalósítása irányában.¹⁴

A jövőre irányuló oktatás

Ha igaz az, hogy az oktatás a jövőnek szól, akkor a jövőnek hangsúlyosabban kell megjelennie az oktatás minden szintjén. Miután a fenntartható fejlődést szolgáló oktatás egy olyan jövőt készít elő, melyet még nem láthatunk előre, fontos, hogy az oktatási programok törekedjenek a változások megértéséhez és kiszámításához, és a jövő bizalommal és reménységgel teli fogadásához szükséges készségek fejlesztésére. Ehhez fel kell ismerni, hogy a jövő az emberi lépések eredménye, mely döntéseink nyomán alakul ki, és hogy egy demokratikus társadalomban az embereknek joguk, sőt kötelességük elősegíteni a fenntartható jövő felépítését. Ennek részét képezi annak megtanulása, hogy hogyan tanuljunk, hogyan elemezzünk és oldjunk meg összetett problémákat, hogyan gondolkodjunk kreatívan és kritikusan a jövőről, valamint hogyan lássuk előre és alakítsuk saját történelmünket. Mindezek kiegészítik az előrelátás képességét, és együttesen a jövőre irányuló oktatás különböző vonatkozásait képviselik.

Oktatás a nemek egyenlőségének szolgálatában

A nőknek mindig döntő befolyásuk volt – és lesz – családjuk és közösségük életminőségére és jólétére. A legtöbb kultúrában elsősorban ők azok, akik a többiekéről gondoskodnak, és akik a természeti erőforrásokat kezelik, ideértve az élelmet, a hajlékot és a fogyasztást. Mindemellett természetesen dolgoznak, karriert építenek. Miután azonban általános jelenség, hogy nem biztosított a nők esélyegyenlősége az oktatás és a gazdasági önfenntartás terén, a szegények és leszakadók között aránytalanul nagy a nők száma. A társadalmi akadályok – a kirekesztés, a megbecsülés hiánya, az alacsony társadalmi helyzet és a szegénység – egyben a fenntartható jövő felépítését is akadályozzák.

Ebből az következik, hogy a lányok és nők oktatása kiemelten fontos a fenntartható fejlődés eléréséhez, továbbá az, hogy mindenkinek, nőknek és férfiaknak egyaránt tanulniuk kell a nemek egyenlőségéről és a fenntartható fejlődésről, és olyan környezetben kell tanulniuk, mely mind a férfiak, mind a nők tanulással kapcsolatos szükségleteire és tanulási stílusára figyelemmel van. A legtöbb országban folyamatban van az idevágó ismereteket közvetítő tananyagok kidolgozása. Az oktatási rendszerek és az iskolák is olyan irányvonalat alakítanak ki, melyek elősegítik a nemek egyenlőségét az oktatási programon belül, míg a tanárképző programok felhívják a figyelmet arra, hogy a tanulmányok minden területét meg kell vizsgálni a nemek közötti egyenlőség szempontjából is. Az UNESCO, a nemzeti kormányzatok és számos más szervezet szintén törekszik arra, hogy növelje a lányok részvételét a természettudományok, matematika és információs-kommunikációs technológiák terén. Ezek fontos kezdeti lépések a nemek közötti egyenlőség oktatáson belüli és az oktatás révén történő megvalósítása irányába.

Állampolgári nevelés egy demokratikus társadalom szolgálatában

A megfelelő ismeretekkel rendelkező, cselekvőképes állampolgárok nevelése a fenntartható jövő érdekében végzett oktatás egyik elsődleges fontosságú célja. A világon mindenütt vannak törekvések az állampolgári jogok és kötelességek célkitűzéseinek a formális tantervbe való beépítésére. Ennek részét képezik bizonyos témakörök, valamint azon tanítási, tanulási és értékelési módszerek, melyek az értékeket, az erkölcsi motivációt és a fenntartható jövő kialakítása érdekében történő együttműködésre való képességet

hangsúlyozzák. A demokrácia globális elterjedése következtében kibővült a választójoggal rendelkezők köre, és nőtt az állampolgári ismereteket és készségeket felnőttkorban tanulók száma.

A fenntartható fejlődés szempontjából az állampolgári jogok és köteleességek oktatásának legfontosabb aspektusa a nemzetközi kitekintés lehetősége, amely hozzásegít a helyi és globális kérdések közötti összefüggések megértéséhez. Azt is jelenti, hogy a fiatalok lehetőséget kaphatnak saját kulturális értékeik és elveik áttekintésére, a különböző embercsoportok hasonlóságának felismerésére, saját életük globális kontextusának megértésére, és olyan készségek kialakítására, melyekkel leküzdhetik az előítéleteket és a diszkriminációt. Ezen az úton a diákok tudásukon, készségeiken és elkötelezettségükön keresztül aktív szerepet alakíthatnak ki maguknak a globális közösségben.¹⁵

Oktatás a békét és az emberi jogokat tiszteletben tartó kultúráért

Az oktatás egyik alappillére annak a megtanulása, hogyan éljünk másokkal együtt békében és harmóniában. Először saját identitásunkat, önértékelésünket és önbizalmunkat kell megerősíteni, azután meg kell tanulnunk mások kultúráját értékelni, másokat mind egyénként, mind csoportként tisztelni, valamint ugyanazokat az erkölcsi elveket és döntéseket alkalmazni másokra, melyek saját kultúránkon belül érvényesülnének. Kulcsfontosságú tudnunk mindezeket a XXI. században való élethez.

Néha azonban az iskolák is a mélyen gyökerező nemzeti sztereotípiák, a túlzott nacionalista érzelmek és történelemszemlélet, vagy a jelenkori etnikai, vallási vagy politikai feszültségek hatása alá kerülnek. Emellett, például a figyelmetlenül megírt vagy elavult tankönyveken keresztül az iskolák akaratlanul is elfogult nézetek közvetítőivé válhatnak. Az UNESCO Társult Iskolák Projektje (ASP-NET) nagy szerepet vállalt olyan stratégiák és anyagok kidolgozásában, melyek segítik az emberi jogok és a béke értékeinek beépítését a tantervekbe. Amint a 3. esettanulmány példája bemutatja, az iskolák felhasználhatók olyan közvetítő közegként is, melyek segítik a béke megvalósítását a társadalom szintjén.

Egészségnevelés

Annak kérdése, hogy egy gyermek képes-e képességeinek kibontakoztatására, közvetlenül kapcsolódik a jó egészségéhez, kielégítő táplálkozásához és a megfelelő oktatásához, melyek összefonódó hatásai egymást erősítik. A jó egészségi állapot és a színvonalas oktatás nem önmagukért való célok, hanem ezek biztosítják, hogy az egyénnek esélye legyen egy eredményes és elégedett életre. Az iskolai egészségügy befektetés az ország jövőjébe és lakosainak azon képességébe, hogy gazdaságilag és társadalomként sikeresen boldogulhassanak. A jó egészség és táplálkozás tehát egyben nélkülözhetetlen feltétele és fontos eredménye az alapfokú oktatásnak. Csak egészséges és megfelelően táplálkozó gyermekek vehetnek részt teljes értékűen az oktatásban és élvezhetik teljes mértékben előnyeiket. A gyermekek egészségi állapotát és táplálkozását javító kisgyermekkorai oktatási programok és általános iskolák javíthatják az iskolás gyermekek oktatásának és tanulásának hatékonyságát, különösen a lányokét, segítve ezáltal a jövő nemzedék gyermekeit is. Emellett az egészséges és biztonságos iskolai környezet segíthet megóvni a gyermekeket az egészségüket fenyegető veszélyektől, a bántalmazástól és a kirekesztéstől.

3. sz. esettanulmány

Küzdelem a diszkrimináció ellen Chilében – Interjú Chile oktatási miniszterével, Mariana Aylwinnel⁶

Milyen speciális problémákkal kell a chilei oktatási rendszernek szembenéznie?

Az országban folyik az oktatás „tömegessé tétele”. Az oktatási rendszerünk emellett a tartalmat még mindig előbbre helyezi, mint a társadalmi és érzelmi értékek átadását. A tanárok és tanulók közötti viszony még mindig hierarchián alapul, kevés teret engedve a tanulók részvételének és kezdeményező készségének. A chilei társadalomban emellett erős előítéletek élnek a lakosság egyes csoportjai iránt, és az iskolákban is jelen van az erőszak.

Segítheti az iskola a békés egymás mellett élést?

A chilei oktatási reform ezt, valamint az állampolgári jogokat és kötelességeket helyezte azon általános és alapvető célkitűzések középpontjába, melyek az iskolai élet minden részletét áthatják. Szeretnénk beépíteni az erőszakmentes konfliktusrendezés módszereit a tanártovábbképzésbe. Kísérleti projektek már az ország több helyén folynak. Egy másik programunkban az iskolák szombaton és vasárnap is nyitva állnak a tanulók és szüleik előtt. Ahogy az iskolák egyre nagyobb szerepet vállalnak a helyi közösségek életében, kulturális, sport és társasági találkozóhelyé lesznek.

Hogyan lehet elérni azt, hogy az iskolák ne váljanak a diszkrimináció színterévé, hanem maguk is küzdjenek ellene?

Chilében van egy olyan rendszer a tanárok értékelésére, amely figyelembe veszi a toleranciájukat, együttérző képességüket, a sokféleség iránti tiszteletüket, és a hátrányos megkülönböztetés leküzdésére tett erőfeszítéseiket. Az iskolai tankönyveket nagyon gondosan írjuk meg, hogy ne tartalmazzanak szexista vagy diszkriminatív kijelentéseket.

Nem új elgondolás, hogy az iskolások egészségét és tanulmányi eredményeit iskolai egészségügyi és étkeztetési programokkal kellene javítani. Sok országban működnek iskolai egészségügyi programok, és számos szervezet több évtizednyi tapasztalattal rendelkezik. E közös tapasztalatok adtak ösztönzést az együttes cselekvésre, melyben több szervezet egymással együttműködve törekszik az iskolai egészségügyi programok tartalmának kibővítésére és hatékonyságuk növelésére. Így a WHO, az UNICEF, az UNESCO és a Világbank kidolgozta a költséghatékony stratégiák egy alapvető csoportját, melyek segítségével az iskolák a gyermekek számára egészségessé tehetők, hozzájárulva ezzel a gyermekbarát iskolák kialakításához. Ezek a szervezetek bevezették a FRESH (*Focusing Resources on Effective School Health – Erőforrások Összpontosítása a Hatékony Iskolai Egészségügyre*) elnevezésű új szemléletet az egészségügyi ismeretek oktatásáról. A FRESH program kiindulópontként szolgál a gyermekbarátabb iskolák kialakítására irányuló törekvések iskolai egészségügyre vonatkozó elemeinek hatékonyabbá tételéhez. A FRESH munkája négy alapkoncepció köré csoportosítható:

- Az egészségüggyel kapcsolatos iskolai szakpolitikák, ideértve a készségekre alapozott egészségügyi oktatást és bizonyos egészségügyi szolgáltatások biztosítását, hozzájárulhatnak a gyermekek általános egészségi állapotának, higiéniájának és táplálkozásának javításához.
- Az ivóvíz és az egészségügyi ellátás általános biztosításával minden iskola tiszta vízhez juthat, ezáltal megfelelő higiéniai körülményeket alakíthat ki. A hozzáférés biztosításával az iskolák megerősítik az egészségüggyel és higiéniával kapcsolatos olyan üzeneteket, amelyek példaként szolgálnak a tanulók és a tágabb közösség számára.
- A készségekre alapozott egészségnevelés középpontjában azon ismeretek, szemlélet, értékek és

életvezetési készségek fejlesztése áll, amelyekre a legmegfelelőbb és legpozitívabb egészséggel kapcsolatos döntések meghozatalához és kivitelezéséhez szükség van.

- Az iskolai egészségügyi és közegészségügyi szolgáltatások alapvető egészségügyi ellátásként és táplálkozási tanácsadásként is szolgálnak, amennyiben egyszerűek, biztonságosak és elfogadhatóak, illetve ha segítik a közösség számára fontos és jelentős problémák megoldását.¹⁷

Az egészséges lakosság és a biztonságos környezet a fenntartható jövő fontos előfeltétele. Azonban ma, a XXI. század elején, sok gyermek és fiatal oktatását olyan körülmények és magatartásformák hátráltatják, melyek rombolják fizikai és érzelmi egészségüket. Olyan egészségügyi problémákkal kell szembenéznünk, mint az éhínség, alultápláltság, malária, gyermekbénulás és bélfertőzések, drog- és alkoholfogyasztás, erőszak és bántalmazás, nem kívánt terhesség, HIV/AIDS és más nemi úton terjedő betegségek. Ennek következtében az iskoláknak nem csupán oktatási központként kell működniük, hanem az alapvető egészségügyi oktatást és egészségügyi szolgáltatások biztosítását támogató helyszínné kell válniuk.

A HIV/AIDS megjelenése nagy kihívás elé állítja a pedagógusokat és az oktatási rendszereket. Az emberek életére és a gazdasági tevékenységekre gyakorolt hatása következtében a járvány súlyosan veszélyezteti a fenntartható jövőre vonatkozó terveket. Az UNESCO, az UNICEF, a WHO és mások tapasztalataiból számos fontos tanulság szűrhető le a hatékony iskolai megelőző oktatási programokkal kapcsolatban:

- A HIV-vel kapcsolatos témákat széleskörűen be kell építeni az oktatási folyamatokba; az utódnemzéssel és a kábítószerekkel kapcsolatos ismeretekbe, az életvezetési készségek elsajátításába.
- A megelőző és egészségügyi programokon keresztül nemcsak az utódnemzéssel kapcsolatos biológiai és orvosi ismeretekre kell megtanítani a fiatalokat, hanem a párkapcsolatokban jelentkező összetett helyzetek kezelésére is fel kell őket készíteni.
- Az életvezetési készségekre építő programok igen sikeresek; segítik a fiatalokat, hogy nagyobb beleszólásuk legyen saját életük irányításába azzal, hogy a pozitív egészséget támogató döntéseket hoznak, jobban ellenállnak a negatív befolyásnak, és minimálisra csökkentik káros viselkedési szokásaikat.
- A megelőző és egészségügyi programokat a lehető legfiatalabb korban, de mindenképpen a szexuális élet megkezdése előtt meg kell kezdeni.
- A megelőző és egészségügyi programokat ki kell terjeszteni az oktatás teljes rendszerére, ideértve az iskolarendszert, a tanulókat, tanárokat és más iskolai alkalmazottakat, a szülőket, valamint az iskolát körülvevő közösséget.

Az UNESCO jelenleg folytat is egy vizsgálatot arról, hogy az oktatási rendszereknek hogyan kellene alkalmazkodniuk a járvány következményeként előálló új helyzetekhez, annak illusztrálása érdekében, hogy a diákok oktatásának színvonala kulcsfontosságú személyes és társadalmi jövőjük szempontjából.

Népesedéssel kapcsolatos ismeretek oktatása

Az oktatás szerepe létfontosságú azon törekvés sikere érdekében, hogy a világon élő minden ember alapvető szükségletei és jóléte biztosítható legyen. Ugyanez a végső célja a népesedéspolitikának is. A fenntartható fejlődés mindenekelőtt új gondolkodási és cselekvési módokat követel meg. Ezt tekintetbe véve az oktatás és népesedés kapcsolatát egy általánosabb szemlélet alapján kell megközelíteni, melynek központi elemei a küzdelem a szegénység felszámolásáért, az igazságosság és egyenlőség megvalósításáért, és a környezet, valamint az eljövendő nemzedékek azon jogának tiszteletben tartásáért, hogy egészséges és teljes életet élhessenek.

A népesedéssel kapcsolatos ismeretek oktatásának az a célja, hogy a tanulók jobban megértsék a populációdinamika természetét, okait és következményeit, és azt, hogy ez hogyan befolyásolja az egyén, a családok, közösségek és nemzetek cselekedeteit, és ezek a cselekedetek hogyan hatnak rá vissza. Ha helyesen végzik, ez az oktatás felszabadító jellegű, növeli a cselekvési szabadságot, és nem propagandaként vagy előírásaként hat. Nem az a célja, hogy a tanulóknak meghatározott szemléletet vagy magatartást alakítson ki, hanem hogy képessé tegye őket olyan megfelelő ismereteken alapuló döntések meghozatalára, melyek a legjobban szolgálják saját érdekeiket.

Az elmúlt évtizedben a népesedéssel kapcsolatos ismeretek oktatása kapcsán a következő legfontosabb tanulságokat vonták le:

- Az oktatás tudatosan felhasználható a népesedési és egészségügyi célkitűzések megvalósítása érdekében. Az oktatás bővítése idővel nagyon hatékony eszköze a népesedési problémák kezelésének. Külön programoknak kell azonban foglalkozniuk a sürgős problémákkal, így a HIV/AIDS-betegséggel, és a veszélyeztetett csoportokkal, így a fejlődő országokban élő nélkülöző nőkkel.
- A népesedéssel kapcsolatos ismeretek oktatásának ki kell terjednie az értékekre és szemléletekre. Ezek megvilágosítása és értékelése különösen fontos a fiatal felnőtteket, különösen a nőket érzelmileg érintő nemiséggel és az utódnemzéssel kapcsolatos kérdésekben. A cél felkészíteni őket arra, hogy önállóan gondolkozzanak és cselekedjenek, tiszteljék önmagukat és másokat, hogy előre tervezzenek és megtervezzék a jövőjüket, és hogy gondosan mérlegeteljék, hogy viselkedésük milyen hatással és következményekkel van magukra és másokra.
- A népesedéssel kapcsolatos ismeretek oktatását célzó programok jelentős része kifejezetten lányoknak és fiatal nőknek szól. A programok – ha szükséges – segítséget nyújtanak az egészségügyi szolgálatok igénybevételéhez is. Számos tanulmány mutatta ki, hogy a lányok és nők önértékelése alacsonyabb, és kevesebbet várnak maguktól, mint a hasonló helyzetben lévő fiúk és férfiak. A népesedéssel kapcsolatos ismeretek oktatása, ha az megfelelően lett megtervezve és kivitelezve, iránymutató lehet az iskolák e problémára adott válaszára nézve.
- Mára elismert tény, hogy a nők nem tudják megfelelően megóvni nemi és utódnemzéssel összefüggő egészségüket olyan körülmények között, ahol nem egyenlők férfi partnereikkel. Ezért sok, a népesedéssel kapcsolatos ismeretek oktatására vonatkozó kezdeményezésnek az is célja, hogy fiúknak úgy mutassák be a férfiasságot, mint amelynek része a gondoskodás, tájékozottság és felelősségvállalás. Ennek alapján számos program indult el, melynek célja a fiúk felkészítése az apaságra, a felelős férfiként való viselkedésre, az egyenlőbb szerepvállalásra a fogamzásgátlással és gyermekvállalással kapcsolatos döntéshozatalban, és a gyermeknevelésben való kiterjedtebb részvételre.
- A népesedéssel kapcsolatos ismeretek oktatásának sikere szempontjából talán nincs még egy olyan fontos tényező, mint a pedagógusok képzése és motiválása. A tanárképző felsőoktatási intézmények stratégiai kiindulási pontot jelentenek a népesedésre vonatkozó szükséges információk eljuttatásában, és ami még fontosabb, ahhoz, hogy a tanárok elsajátíthassák azokat a kommunikációs készségeket, szemléletet és hozzáállást, melyeket egy ilyen intim témával foglalkozó tantárgy igényel.
- Az iskolákban érvényesülő szemlélet és gyakorlat szintén sokat tehet a népesedéssel kapcsolatos ismeretek oktatása során átadott üzenetek megerősítésében vagy gyengítésében. Nincs értelme például a nemek közötti egyenlőség megvitatásának abban az iskolában, ahol az iskola maga sem biztosít egyenlő esélyeket a lányok számára a tanulmányok és egyéb tevékenységek terén való részvételre.

Összefoglalásként elmondható, hogy a népesedéssel kapcsolatos ismeretek oktatását célzó sikeres programoknak van néhány közös jellemzőjük. Általában jól alkalmazkodnak a társadalmi és gazdasági körülményekhez és az intézményi struktúrákhoz, összefüggő, könnyen érthető és meggyőző üzeneteket köz-

vetítenek, képzett tanárokat alkalmaznak, és élvezik az oktatási rendszer és annak vezetőinek egyhangú támogatását.

A munka világára felkészítő oktatás

A szülők a világ minden részén – jogosan – azt szeretnék, hogy gyermekeik jól teljesítsenek az iskolában, és aztán találjanak munkát. A munkalehetőségek megtalálása azonban egyre nehezebb, különösen a gyorsan változó gazdaságokban. A legtöbb diák otthon talál megélhetést, családjával együtt dolgozik a faluban vagy a gazdaságban, felhasználva a helyi környezet nyújtotta erőforrásokat, avagy a városokban folyó informális, „hétköznapi” gazdasági tevékenységekben vesz részt. Akik továbbtanulnak, azok talán el tudnak helyezkedni a formális szektorban, de ekkor is szükségük van olyan ismeretekre és készségekre, melyekkel segíthetik közösségüket a megfelelő ismereteken alapuló döntések meghozatalában.

Az anyanyelvi, matematikai, természet- és társadalomtudományi alapismeretek fontosak, de a megélhetéshez szükséges gyakorlati készségek is nélkülözhetetlenek. A vidéki falvakban és közösségekben való munkára való megfelelő felkészülés hiánya hozzájárult a népességnek vidékről a városokba való áramlásához, hosszabb távon a világ számos országának nagyvárosában a munkanélküliség, a szegénység és a bűnözés növekedéséhez. Ahhoz, hogy ne csupán a gazdaság és a munka, de a fenntartható életvitel igényeit is kielégítsük, úgy kell megszerveznünk az oktatást, hogy az a fiatalokat ellássa a saját életük irányításához, életkörülményeik javításához, és saját – vidéki vagy városi – közösségük fejlesztésének legalkalmasabb módjára vonatkozó döntések meghozatalához szükséges alapvető készségekkel. Pápua Új-Guineában ezt az új tananyagot beépítik az alaptantervbe, így illesztve be ezeket a fontos életvezetési és szakmai készségeket az alapfokú oktatásba. A tantárgy elnevezése „Megélhetésünk” (l. a 4. sz. esettanulmányt).

Természeti erőforrások védelmére és a velük való gazdálkodásra vonatkozó ismeretek oktatása

A figyelemfelkeltés, továbbá az ismeretek, az értékek és a gyakorlati célkitűzések terjesztése révén az oktatás minden formája nagyban hozzájárul az ökológiai rendszerek védelméhez, a természeti erőforrás-gazdálkodáshoz és az energiatakarékossághoz. A helyi és globális ökológiai rendszerekkel foglalkozó számos civil szervezet sokat tesz a biológiai sokféleséggel kapcsolatos oktatásért. A botanikus kertek, múzeumok és más nem formális tanulási központok oktatási szakembereinek, valamint a televíziós dokumentumfilmeknek és általában a médiának a hozzájárulása különösen fontos. Ezek egy kisebb része azonban szemléletében továbbra is a természetre korlátozza a környezeti nevelést. Sok energiatermelő olyan energiára vonatkozó oktatási programot dolgozott ki, melyben a társadalmi és környezetvédelmi kérdéseket beágyazták az elektrofizikáról, az alternatív és megújuló energiaforrásokról és az energiatakarékosság fontosságáról szóló szélesebb körű tudnivalókba.

4. sz. esettanulmány

Pápua Új-Guinea – Megélhetésünk

A tananyag alapelve

A „Megélhetésünk” kurzus Pápua Új-Guinea egész területén bekerül a 6-8. osztályosok alaptantervébe. A tantárgyat tanító tanárokat az integrált megközelítés alkalmazására ösztönzik, arra, hogy a tartalmat (ismereteket és készségeket) más, a projekthez kapcsolódó tantárgyakból válasszák ki, és ezt a tartalmat ne elszigetelten, hanem a kiválasztott projekttel vagy projektekkel összefüggésben tanítsák. Ilyen módon a tanulók integrált szemléleten keresztül találkoznak egy olyan ismeretanyaggal, mely a valós élethez kötődik.

Célkitűzések

A „Megélhetésünk” kurzus célja olyan tapasztalatokat nyújtani a tanulás során, melyek megszerzése révén minden tanulóban kifejlődnek azok a készségek, tudás és szemlélet, mely lehetővé teszi számukra, hogy:

- számos fogalmat és elvet megértsenek az élelmiszertermelés, az erőforrások felhasználása és az erőforrásokkal való gazdálkodás terén, és üzleti készségeket sajátíthassanak el;
- a helyi erőforrásokat fenntartható módon használják fel életminőségük javítására, mind az egyének és a közösség tagjai;
- olyan szakmai ismeretekre és készségekre tegyenek szert, melyek révén munkát szerezhetnek;
- képessé váljanak a helyi közösség szükségleteivel összefüggő projekt megtervezésére, megszervezésére, végrehajtására és értékelésére;
- önbizalmat szerezzenek, önállóvá váljanak, és interperszonális készségeket sajátítsanak el;
- pozitív hozzáállással tekintsenek a munkára, felelősséget vállaljanak cselekedeteikért, és tiszteletben tartsák másokét;
- felvállalják a közösségük spirituális és társadalmi értékeiből eredő jogait és kötelességeiket;
- felkutassák a lehetőségeket, és tudásukat és képességeiket felhasználva csoportként vegyenek részt az egészségüggyel, a biztonsággal, a mezőgazdasággal, a lakhatási körülmények javításával és a közösségfejlesztéssel foglalkozó gyakorlati feladatokban;
- kialakuljon bennük a környezetért való felelősség érzése;
- megtanulják, hogy hogyan és hol szerezhetnek információkat, és hogyan kell ezt az információt kritikus szemmel értékelni az egyén és a közösség önállósága érdekében;
- kifejlődjön bennük a kritikus gondolkodás képessége, és ki tudják választani az életüket jobbá tévő legjobb megoldásokat.

A tartalom áttekintése

A tantárgy négy fő témakörre épül:

Életvezetési készségek: Azokat az alapkészségeket tartalmazza, melyeket az összes többi komponensben tanulnak és alkalmaznak. A gyermekek elsajátítják a kutatói, tervezési, előállítási, termelési, értékesítési és értékelési készségeket.

Jobb élet: E komponensben a tanulók gyakorlati módszereket sajátítanak el arra, hogyan elégíthetik ki alapvető szükségleteiket, és hogyan javíthatják életminőségüket. A tanulók megfelelő erőforrásokat és számos technikát és felszerelést felhasználva hoznak létre valamilyen terméket valamely alapvető szükséglet kielégítésére vagy probléma megoldására.

Erőforrásokkal való gazdálkodás: Ebben a komponensben a tanulók megtanulják azt, hogy hogyan tudják fenntartható módon és eredményesen felhasználni erőforrásaikat. Olyan készségeket sajátítanak el, melyekkel fejleszthető az élelmiszer-termelés, és amelyek segítenek a környezet védelmében.

Közösségfejlesztés: Ebben a komponensben a tanulók a közösség tevékenységeiben való részvételhez, és a harmonikus együttműködési kapcsolatok kialakításához szükséges készségeket sajátítanak el.

A természeti erőforrások közül a legértékesebb a víz, így a víznek jelentős hangsúlyt kell kapnia a fenntartható fejlődést szolgáló oktatásban. A kormányzatok, vízügyi hatóságok, természetvédelmi civil szervezetek és közösségi csoportosulások mind nagy szerepet játszottak olyan cselekvésalapú vízminőség-figyelő projektek elindításában, melyek kapcsolatot teremtenek az iskolák és a helyi közösségek és környezet között. A Global Rivers Environmental Education Network (GREEN), a Waterwatch, Streamwatch, Ribbons of Blue, Schools Water Action Project (SWAP), Springs Project, stb., illetve olyan tengerparti és

tengeri projektek, mint a Coastwatch, Coastcare, Adopt-A-Beach, Balti-tenger Projekt, csak néhány példa azon programokra, melyek sikeresen mozgósították az embereket a fenntartható jövő érdekében való gondolkodásra és cselekvésre.

A gyakorlatban a legsikeresebb programok közé azok tartoznak, melyek nem feltételezik, hogy az ismeretek eredménye a megértés, a megértés a törődés, és a törődés motivációul szolgál a készségek fejlesztéséhez és cselekvéshez. A siker legfontosabb eleme ezzel szemben az, hogy a fiatalokat érintő kérdésekből és problémákból induljunk ki, és közösség alapú tanuláson keresztül segítsünk nekik abban, hogy kialakuljon bennük a cselekvési kompetencia. Ha ezt a felkészültséget megszerezték, képessé válnak az alternatívák kigondolására, a különböző jövőképek alapját képező értékek és érdekek pontos felismerésére, és a jövőképek közötti választásra. Ennek része az aktív és megfelelő tudással rendelkező állampolgároktól elvárható tervezési, cselekvési és értékelési készségek kialakítása. A cselekvésre való képességgel nem csupán a probléma és tüneteinek ismerete jár együtt, hanem azok mélyebb gyökereinek ismerete is, annak megértése, hogy milyen hatással van az emberek életére, milyen lehetőségek vannak a megoldásra, és hogy a különböző jellegű megoldások mely érdekeket szolgálnak.

5. sz. esettanulmány

Vízminőséget vizsgáló készletek – A tudomány eszközeinek elterjesztése¹⁸

A 'Share-Net' nevű dél-afrikai társulás, mely olcsó oktatási anyagokat készít, vízminőség-figyelő készleteket fejleszt ki iskolák számára. Az eljárást a helyi körülményekhez kellett igazítani, ami azt jelentette, hogy a felszerelésnek olcsóbbnak és egyszerűbbnek kell lennie, mint amit az Egyesült Államokban használnak. Dzsemes konzervdobozokat és kis kartondobozokat osztottak szét, bennük kólibacillus-fertőzöttséget (szennyvizet), zavarosságot (talajerózió), nitráttartalmat (műtrágya), pH-t és hasonlókat mérő egyszerű mérőberendezésekkel. A dobozban volt egy füzet is, mely leírta, hogyan kell a készlet segítségével egy vízgyűjtőterület vízminőségét nyomon követni. A tanulókat egy többlépcsős folyamaton vezette végig, mely a következő feladatokból állt: a helyben lakók kikérdezése folyójuk vagy patakjuk vízminőségének változásairól; a vízgyűjtőterület szemmel látható tulajdonságainak ellenőrzése; vizsgálatok végzése a mérőberendezések segítségével; a lakók és a hatóságok tájékoztatása az eredményekről; egy természetvédelmi terv felvázolása a vízgyűjtőterületre és hálózatépítés, mások bevonása a területtel kapcsolatos tevékenységekbe.

A vízminőséget vizsgáló készlet mind a tanárok, mind a tanulók körében nagyon népszerű volt, 1993 óta minden évben 2000-2500 közötti készletet vásároltak. A tesztek elég olcsók és rugalmasak voltak ahhoz, hogy megragadják mind a tanulmányi versenyek természettudományos projektjeiben dolgozó diákok képzeletét, mind azoknak a falusi iskolásoknak a figyelmét, akik az esővízgyűjtő tartályban lévő ivóvizük minőségét szerették volna ellenőrizni. Kis idő elteltével vízminőség-figyelő projektek hálózata jött létre az országban, melyekben a készlet tartalmát és a kapcsolódó óratervet a helyi szükségletekhez és körülményekhez igazították. A hálózat munkáját a segédanyagok fejlesztését végző helyi műhelymunka és kapcsolatépítés segítette.

A Share-Net figyelmeztet azonban arra, hogy a vízminőség-vizsgáló készletek és a kapcsolódó technológiák nem öncélúak. A készleteket az oktatási módszerek fejlesztéséhez kell felhasználni, mely része az iskolák azon tágabb feladatának, hogy elősegítse a szemléletváltást, az érzelmi tanulást és az állampolgári aktivitás tanulását, mely azután meghozhatja a társadalmi és környezetvédelmi változtatásra való képességet.

Fenntartható fogyasztásra nevelés

A fogyasztás a fenntartható fejlődésről szóló vita központi kérdése, miután az emberek azon jogát foglalja magában, hogy tiszta környezetben, jó egészségügyi és szociális feltételek között élhessenek és dolgozhassanak. Azonban, hogy mi számít fenntartható fogyasztásnak és fenntartható életstílusnak, az a körülményektől és a kultúrától függ. A világ északi felében például kiterjedt változtatásokra van szükség a fogyasztás hatásainak mérséklésére, míg a világ déli felén a fogyasztásnak akár nőnie is kellene a globális igazságosság megvalósulásához – ellenkező esetben az itt élő 4,4 milliárd ember táplálkozással, vízellátással, lakhellyel, oktatással, egészségüggyel és közlekedéssel kapcsolatos alapvető emberi szükségletei nem elégülhetnek ki. A fenntartható fejlődést szolgáló oktatás egyik feladata, különösen az északi országokban, megmagyarázni ezeknek a különbségeknek az okát, és azt, hogy hogyan lehet csökkenteni az ottani fogyasztási szokások szociális és környezeti hatásait anélkül, hogy az életminőség legfeljebb minimális mértékben – vagy egyáltalán ne – romoljon.

Az oktatási programoknak úgy kell integrálniuk a fenntartható fogyasztással kapcsolatos kérdéseket, hogy a fiatalok meg tudják határozni, hol a megfelelő egyensúly fogyasztóként élvezett jogaik és állampolgárként viselt kötelességeik között. A programoknak nemcsak a szemléletet és az értékeket kell módosítaniuk, de fel kell készíteniük a cselekvésre, a demokratikus, megfontolt változtatásra. Ezeket a programokat legalább három alapelvekre kell építeni:

- Azok a programok, amelyek környezetvédelmi kérdésekről és a változtatás szükségességéről közölnek ismereteket, vagy amelyek megpróbálják előírni az emberek számára, hogy hogyan viselkedjenek, általában nem hatásosak.
- A programoknak meg kell értetniük az emberekkel azt, hogy *miért* fontosak a változások, és segítséget kell nyújtaniuk azoknak az alternatíváknak a megtalálásához, melyek beleillenek az emberek saját életébe.
- A programoknak lehetőséget kell kínálniuk a problémamegoldási, döntéshozatali és hasonló készségek fejlesztésére és gyakorlására.

6. sz. esettanulmány

*Tiéd a jövő? YouthXchange: fenntartható életstílusok*¹⁹

A világ fiataljai az UNESCO és az UNEP partnereiként részt vettek egy, a fenntartható fejlődést szolgáló új háttéranyag kidolgozásában. Az „Ifjúság és fenntartható fogyasztás” (*Youth and Sustainable Consumption*) c. projekt keretében 24 ország 10.000 18–25 éves fiatalja körében készült felmérés arról, hogy milyen témák iránt érdeklődnek, milyenek a fogyasztási szokásaik, és hogyan szándékoznak alakítani a jövőjüket. Ennek alapján készült el a *YouthXchange: fenntartható életstílusok kialakítása* c. oktatócsomag, melynek célja segítséget nyújtani az ifjúsággal foglalkozó csoportok, civil szervezetek és pedagógusok számára ahhoz, hogy a fiatalok figyelmét felhívják a fenntartható fogyasztás fontosságára, és képessé tegyék őket a fenntarthatóság elvén alapuló döntések meghozatalára vásárlásaikkal kapcsolatban. A kiadvány megbízható és világos információkat tartalmaz a fenntartható fogyasztás jelentéséről és kihívásairól, különösen ami a fiatalokat érinti. Az oktatócsomag két részből áll:

- **Útmutató** (nyomtatott és web alapú), mely eligazít a kérdések között, szól a termelés és fogyasztás összefüggéseiről, a fenntartható vásárlásról (ökológiai termékjelek, ökocímkék, fogyasztói preferenciák stb.), a mobilitásról és hulladékról (csomagolás, újrafelhasználás, újrahasznosítás stb.), az energiatakarékosságról, vízfelhasználásról és egészségügről (élelmiszer-biztonság, egyéni életstílusok stb.), a munkakörülményekről (gyermekmunka, mérgező eljárások stb.), a médiával kapcsolatos alapvető ismeretekről (a reklámok értelmezése, filmek, zene stb.).
- **Weboldal** a következő tartalommal:

Tanári szoba: A weblap leghasznosabb felhasználását segítő oldaltérkép. A füzettel együtt alapvető eszközként szolgál a tanárok, fiatal vezetők, civil szervezetek stb. számára a fenntartható fogyasztással kapcsolatos oktatási anyagok és gyakorlati bemutatók kidolgozásához és alkalmazásához.

Tény- és adattár: Az interaktív tény- és adattár grafikus formában jeleníti meg a világ különböző tájain érvényes fogyasztási szokásokat, bemutatja a világ különböző részein tapasztalható fogyasztási szokások és kereslet közötti egyenlőtlenségeket, és foglalkozik a fogyasztás túl alacsony szintjéhez kapcsolódó kérdésekkel is.

Legjobb módszerek: Vállalatokról, intézményekről és civil szervezetekről készült korlátozott számú esettanulmány elemzése segít a diákoknak és a tanároknak kiválasztani a fenntartható fogyasztáshoz vezető leghatékonyabb módszereket. E fejezet végeredménye egy tömör, gyakorlati tanácsokból álló lista, mely az oktatócsomag egyik fő ismertetőjegye.

Teszt és játék: Interaktív teszt segít olyan tágabb kérdéskörök megismerésében, mint az energiatakarékosság, újrahasznosítás, alapvető élelmezési ismeretek, médiával kapcsolatos alapvető ismeretek. Ez a fejezet szórakoztatóbb módon mutatja be a fenntartható fogyasztás témáját, így feladatokon keresztül teszteli a felhasználó egyre növekvő tudását a fenntartható fogyasztás témakörében.

Munkalehetőségek: Ez a fiatalok által irányított sikeres projektek bemutatóhelye, ahol a fiatalok láthatják, hogy tetteik számítnak. Ez a fejezet információkat tartalmaz a felhasználók számára munkavállalási, utazási és önkéntes munkavégzési lehetőségekről az egész világon.

A tíz alapelv: Az a tíz alapelv, melyet követve a tanár vagy más felhasználó a kérdéseket közvetlenül a fiatalok érdeklődési körén keresztül közelítheti meg. Ez illusztrálja azt is, hogy mit jelent a fenntartható közösség kialakítása.

GYIK: A fenntartható fogyasztással és a fiatalok fogyasztói jogaival kapcsolatban a gyakran ismételt kérdések listája tömör leírást ad a legfontosabb környezetvédelmi/társadalmi kérdésekről, például: életciklus-elemzés, hulladékkezelés, környezetbarát tervezés, energiatakarékosság, gyermekmunka stb.

Linkek: Érdekes weblapok téma szerint csoportosított felsorolása, rövid leírással.

Összefoglalás

Ez a fejezet az elmúlt évtized azon erőfeszítéseinek néhány tanulságát vázolta fel, amelyek az alapfokú oktatás és tantervkészítés kiegyensúlyozott és holisztikus célokkal, tudományközi megközelítéssel és tanulóközpontú oktatással kapcsolatos továbbfejlesztését, továbbá a tanulás fenntarthatóságra való áttérését segítő elemeinek hangsúlyozását szolgálták. Ideértve a jövőre irányuló oktatást, az állampolgári nevelést, a békét, a nemek egyenlőségét és az emberi jogok tiszteletben tartását közvetítő kultúrára nevelést, az egészségnevelést, a népesedéssel kapcsolatos ismeretek oktatását, a természeti erőforrások védelmére és az azokkal való gazdálkodásra vonatkozó ismeretek oktatását, és a fenntartható fogyasztásra nevelést.

Ezen célkitűzések eléréséhez – többek között – nagyobb figyelmet kell szentelni a tantervben a bölcsészeti- és társadalomtudományoknak. A természet megismerésében a természettudományok hagyományosan elsődleges szerepét, illetve azt a gyakran apolitikus kontextust, amelyben mindezek tanítására sor kerül a politikai gazdaságtan, a társadalomtudományok és a humán tárgyak tanulmányozásával szükséges ellensúlyozni. Az ökológiai folyamatok összefüggéseivel kapcsolatos ismeretek így összeköthetővé válnak a helyi életmóddal, a családok és közösségek céljaival, a kulturális értékekkel, a piaci erővel, az igazságos döntéshozatallal, a kormányzatok tevékenységével és az emberi cselekedetek környezeti hatásával, egy holisztikus szemléleten keresztül rávilágítva ezek összefonódására. Ennek a tantervnek központi kérdésként kell kezelnie az állampolgári jogokat és kötelességeket. Ehhez a mai tantervek közül sokat át kell írni, és olyan célkitűzéseket és témákat, valamint tanítási, tanulási és értékelési módszereket kell kidolgozni, melyek hangsúlyozzák az erkölcsi értékeket, az etikai motivációt és a fenntartható jövő építését szolgáló együttműködésre való képességet.

Az oktatás kulcsfontosságú a vidék átformálása szempontjából, és elengedhetetlen a vidéki területek és közösségek gazdasági, kulturális és ökológiai életképességének biztosításához.

A vidéki területek szegénységére és nélkülözésére, és ennek áttekintésére a városi területekre nem lehet megoldás az urbanizáció megakadályozása és a vidéki lakosság beszorítása a vidéki területekre – ami egyébként is lehetetlen lenne.... Az oktatás azon feladatának, hogy elősegítse a vidék átalakulását, be kell kerülnie az Oktatást Mindenkinnek fő témái közé. E feladat felvállalásának elmulasztása az Oktatást Mindenkinnek keretében végzett munka egészét veszélyeztetné.²⁰

Ennek a tanulságnak a leszűrésére az UNESCO, más nemzetközi szervezetek, kormányzatok, oktatási rendszerek és számos egyéb szervezet és szereplő munkája alapján került sor, melynek célja a fenntartható fejlődést szolgáló oktatás koncepciójának és legfontosabb üzeneteinek megfogalmazása és közzététele, az oktatás és a fenntartható fejlődést szolgáló nemzeti stratégiák és akciótervek összekapcsolása, a nemzeti oktatáspolitikák áttekintése, az oktatással kapcsolatos befektetések szorgalmazása, és a közvélemény tájékoztatása – azaz a Fenntartható Fejlődés Bizottság Nemzetközi Oktatás, Társadalmi Tudatosság és Fenntartható Fejlődés Munkaprogramjának legfőbb célkitűzései közül ötnek a megvalósítása volt.

Az oktatás és fejlődés terén a XXI. században felmerülő célok közül sokat – ha nem mindegyiket – csak akkor valósíthatunk meg, ha különös figyelmet fordítunk a vidéki népességre. A gyors városiasodás ellenére hárommilliárd ember, avagy a fejlődő országok népességének 60%-a és a Föld népességének fele ma is vidéki térségekben él. A Földön élő szegények, a napi egy dollárnál kevesebbet keresők háromnegyede vidéki térségekben él. A világ déli felében minden öt gyermekből egy még ma sem jár általános iskolába, és bár az oktatási statisztikák ritkán tartalmaznak külön városokra és vidéki területekre vonatkozó adatokat, sok ország jelenti azt, hogy az iskolalátogatás elmulasztása, az iskola korai elhagyása, a felnőttek írástudatlansága és a nemek közötti egyenlőtlenség az oktatás területén aránytalanul nagyobb a vidéki térségekben, csakúgy, mint a szegénység. Általánosak a városok és a vidéki területek közötti egyenlőtlenségek az oktatási célú beruházások, illetve az oktatás és tanulás színvonala terén is.

A vidéken élők és a vidéki területek nem homogén csoportok, illetve térségek, így az oktatásnak alkalmazkodnia kell a vidéki körülmények sokféleségéhez. Az oktatási tevékenységeket össze kell kötni a vidéki közösségek olyan készségek és képességek iránti konkrét igényeivel, melyek segítségével megragadják a gazdasági lehetőségeket, javíthatják a megélhetési feltételeket és az életminőséget. Az oktatásra vonatkozó szemléletnek átfogónak kell lennie, ki kell terjednie a formális, nem formális és informális oktatásra egyaránt. Ezeket a célokat hirdeti a FAO/UNESCO Oktatást Mindenkinnek Kiemelt Oktatási Programja a Vidéki Népeesség Számára (*EFA Flagship Programme on Education for Rural People*).

Kisgyermekkorai gondozás és oktatás

A kisgyermekkorai (óvodai) oktatás kiegészíti és megerősíti a családban történő tanulást. Ez a gyermek első alkalma a formális oktatásban való részvételre, és felkészíti őt az általános iskolára. Vidéken a kisgyer-

mekkori oktatás legalább részben ellensúlyozhatja az otthoni, családi környezet szegénységéből következő hátrányokat. Míg a megvalósítás mechanizmusai a körülmények függvényében változnak, minden, a vidéki területekre kidolgozott kisgyermekkorú oktatási programnak tartalmaznia kell a következőket:

- olyan speciális képzésben részesült gondozók és tanítók biztosítása, akik a lehető leginkább gyermekszeretők, érzékenyek a gyermekek szükségletei iránt, és ahhoz a közösséghez vagy faluhoz tartoznak, ahol a program folyik;
- olyan tanulási környezet, oktatási módszerek és oktatási segédeszközök biztosítása, melyek motivációt nyújtanak, és melyek felkeltik és fenn is tartják a gyermekek figyelmét;
- olyan egészségügyi és táplálkozási programelemek, melyek nyomon követik a gyermekek fizikai és szellemi fejlődését, valamint gyógyító beavatkozások és kiegészítő étkeztetés a gyermekek táplálkozásának javítása érdekében;
- tanácsadás és ismeretterjesztés a szülők számára a gyermekek nevelése, táplálása, egészsége és oktatása témakörökben.

Helysínhez alkalmazkodó iskolai programok

A vidéki térségek társadalmi és gazdasági fejlődésének megvalósítása érdekében a vidéken folyó oktatást úgy kell kialakítani, hogy az egyesítse magában a hagyományos ismereteket, a tudományos megismerést és a gyakorlati készségeket. A 7. sz. esettanulmány bemutat egy példát arra, hogy ez hogyan kivitelezhető a vidéki iskolákban, hozzájárulva a közösség fejlődéséhez.

7. sz. esettanulmány

Iskolák és a vidék átalakulása – Esettulmány a nepáli Bhorletarból²¹

Bhorletar egy mintegy 150 házból álló, gyorsan növekvő település, melyet a választott Falufejlesztési Tanács irányít. A faluközpont gyorsan növekszik, az elmúlt évben 35 új ház épült – ebből 20 olyanoké, akik újonnan érkeztek a térségbe. Településtervezési lépések hiányában a falu csatornája szennyezett, az utcái szemetesek és az általános higiéniai viszonyok rosszak. Sok szempontból egy tipikus nepáli faluval van dolgunk. Kevés a föld, a falu lakosainak nagy része mégis földművelésből él. A faluhoz tartozó területnek mintegy fele művelhető, de az itt élő 3000 emberre egyenként kevesebb mint fél hektár jut.

A Bhorletarra vonatkozó környezetvédelmi terv kidolgozása 1990-ben kezdődött. A falubeli gazdálkodás és élet minden aspektusáról információkat gyűjtöttek a „Részvételre alapozott vidéki felmérés” elnevezésű rendszer segítségével. Ennek része volt a részletes földhasználati térképek elkészítése is. Az egyik helyi tanárt képezték ki a feladatok végrehajtására, ő pedig együttműködött a helyi irányító csoporttal és a teljes közösséggel. A földhasználati térképekhez szükséges térképezési és földmérési feladatokat földrajzot tanuló középiskolások végezték el, tanári iránymutatással.

A tanár irányította a falu környezetéről szóló leírás elkészítését, melyet többször pontosítottak. A leírásban szerepelt a források, erdőfoltok, fafajok és földcsuszamlások száma, a növénytermesztési minták és a veszélyeztetett területek, és felhívta a figyelmet számos problémára: az erdők gyors kimerülésére, melyet a népesség növekedése és a művelhető terület és tűzifa iránti megnövekedett igény okozott; a latrinák hiányára, melyet a népesség növekedése központi problémává tett; a folyóvízben tapasztalható áradásra és erózióra; a háziállatok betegségeire; a tiszta ivóvíz hiányára és a föld nélküli bevándorlók növekvő számára.

Végezetül a leíráson alapuló környezetvédelmi tervet maguk a falu lakosai finomították, és a helyi Körzeti Tanáccsal és a központi kormányzat szakhatósági képviselőivel folytatott megbeszéléseken elfogadták.

A falu kiválasztotta a legfontosabb területeket, melyeken cselekedni kívánt, és kidolgozott néhány megoldási javaslatot. Ezek között volt a közösség erdőterületeinek megőrzése, jobb tűzifával fűtött tűzhelyek beszerzése, új latrinák létesítése, védőgátak építése és erdőtelepítés az áradások megakadályozására, kacsák tenyésztése a csigák kordában tartására, az utak, zöldségeskertek és az árueladás fejlesztése, valamint egy új egészségügyi állomás létrehozása.

A legsürgősebb, legfontosabb feladat a tiszta ivóvíz lett, melyet gravitációs csövek és csapok biztosítanak; emellett döntöttek a hosszú távú közösségi karbantartási rendszer kialakításáról, a vízgyűjtő terület védelméről, toalették építéséről, gyümölcsfák telepítéséről és zöldségtermesztésről, a kényelmes vízvételi helyek kihasználására. A falu minden lakosa segített az építkezésben és a csövek lefektetésében, mely 22 csapot lát el. Külön csap van az általános iskola számára, amihez a szülők adtak minden anyagot. Felállítottak néhány szabályt a csapok használatára (némelyiket kizárólag ivóvíz-vételezés céljára tartva fenn).

Az is lényeges, hogy az iskolai tantervek támogassák a vidéki gazdaságban való megélhetéshez szükséges készségek fejlesztését. A tantervben tehát nagy hangsúlyt kell fektetni a következőkhöz hasonló témákra:

- gazdasággal kapcsolatos tervezés és gazdálkodás, racionális döntéshozatal, nyilvántartás, költség-és bevételszámítás, hitelek felhasználása;
- továbbfejlesztett gazdálkodási eljárások használata;
- tárolás, feldolgozás és az élelmiszerek tartósítása;
- a gazdaság karbantartását és fejlesztését szolgáló készségek, pluszjövedelmet nyújtó kiegészítő tevékenységek;
- kormányzati szolgáltatások, szabályzatok, programok stb. ismerete;
- a család körülményeinek javítását szolgáló ismeretek és készségek (pl. egészségügy, háztartástan, gyermekgondozás, családtervezés) és általános társadalmi-gazdasági ismeretek (pl. a szövetkezetek, helyi önkormányzatok és a nemzeti kormányzat működésének ismerete);
- egyes áruk és szolgáltatások esetében alkalmazható új, megfelelőbb szakmai készségek;
- vállalkozói ismeretek (üzleti folyamatok tervezése, nyilvántartás és költségelszámolás, beszerzések és készletek ellenőrzése, piacelemzési és értékesítési módszerek, ügyfél- és alkalmazotti kapcsolatok, állami szolgáltatások, előírások és adók ismerete, hitelek felhasználása);
- vezetési készségek a közösség lelkesítése és együttműködésre ösztönzése, a munkatársak csapatmunkára ösztönzése, és magasabb beosztásúak támogatásának megszerzése érdekében.²²

Vidéki szakképzés

Míg az élethosszig tartó tanulás minden vonatkozása fontos, talán egyik sem annyira, mint a lehetőség megteremtése a kiegészítő jövedelmek megszerzésére. A közösségi tanulási központokban folyamatos programokat kell tartani a meglévő készségek finomítására és fejlesztésére, és olyan új készségek elsajátítására, melyek segítséget jelentenek a vidéki közösségnek a környező városi területek új, fejlődőben lévő piacaira való belépéshez. A közösség szükségleteire reagáló program kidolgozásához először fel kell mérni a meglévő készségek szintjét és csoportjait, valamint a helyi és szomszédos piacok igényeit. Az iskolákban működő tanulási központoknak ezután képzett oktatókra van szükségük, akik megfelelő időtartamban és a megfelelő részletességgel gyakorlati ismereteket adnak át a tanulóknak. Ezzel egy időben elegendő nyersanyagot és gépet vagy szerszámot is biztosítani kell. Végezetül, a programok nem maradhatnak statikusak, hanem fejlődniük kell, hogy kielégíthessék a felmerülő igényeket.

A szakképzési és készségfejlesztési programok akkor a leghatékonyabbak, ha helyben vagy a közelben működő kisvállalkozásokhoz, szövetkezetekhez vagy más egységekhez kötődnek, melyek biztosítani képesek az elengedhetetlen szakértelmet, és azután alkalmazni tudják azokat, akiknek a képzésében közreműködtek, így véve hasznát a megtanított ismereteknek. Egyes országok még messzebb mentek, és körzeti szinten állami finanszírozású intézményeket hoztak létre, melyek rendelkeznek a közösségi tanulási központok által folytatott készségfejlesztési programok előmozdításához és támogatásához szükséges pénzügyi és technikai erőforrásokkal.

Élethosszig tartó tanulás

Az élethosszig tartó tanulás a vidéki közösségek átalakulásának központi kérdése, mely fejleszti és gazdagítja a közösség tagjainak elméjét. Ez csak akkor lehetséges, ha az emberek vonzó, felhasználóbarát olvasótermeket, könyvtárakat használhatnak. A továbbtanulási projektek vezetőinek gondoskodniuk kell arról, hogy az olvasótermeket és könyvtárakat a közösség minden tagja számára kényelmesen megközelíthetően helyezték el, és megfelelően el legyenek látva könyvekkel és újságokkal, magazinokkal, melyek összetételének közepén kell elhelyezkednie a tudás- és információszerzés, illetve a tiszta szórakoztatás igénye között. Ha a városokban gyorsan terjednek az internetes kávéházak, semmi ok nincs arra, hogy a vidéki közösségeknek ne legyen meg a maguk televízióval és internetkapcsolattal felszerelt könyvtára/információs központja.

Az élethosszig tartó tanulás egyik fontos oldala a felnőttek írni-olvasni tudása. Az írás-olvasás képessége nélkülözhetetlen a hagyományos vidéki életmódot gyorsan átalakító gazdasági és társadalmi változásokra való reagáláshoz. Szükség van az írni-olvasni tudást terjesztő, illetve továbbtanulási projektekre ahhoz, hogy a vidéken élők segítséget kapjanak az áruk és szolgáltatások előállításával és értékesítésével kapcsolatos alapvető problémáik megoldásához. A projektek segítséget nyújthatnak a föld termőképességének növeléséhez szükséges készségek fejlesztéséhez, a vidéki közösségek tagjainak új technológiákkal való megbarátkozásában és az új jövedelemszerzési lehetőségek kreatív kiaknázásában. A felnőttoktatásnak azonban mindenekelőtt elő kell segítenie, hogy a szegénységben élő vidéki lakosság pozitív szemléletet és olyan értékeket fogadjon el, melyek növelik önbecsülésüket és önbizalmukat.

8. sz. esettanulmány

*Több, mint írni-olvasni tudás az ANTEP-pe!*²³

A Fülöp-szigeteken 1996-ban az ANTEP (*Association for Non-Traditional Education in the Philippines*) Fülöp-szigeteki Szövetség a Nem Hagyományos Oktatásért nevű civil szervezet, melynek célja az ifjúság és a felnőttek oktatására szolgáló különböző módszerek feltárása, egy nem formális oktatási programot indított útjára a Fülöp-szigetek – Kanada Alapítvánnyal együttműködésben. A program keretében az ANTEP olyan új tantervet dolgozott ki, mely sok szempontból a hagyományos tanterv megfordításának tekinthető. Ahelyett, hogy konkrét tantárgyakból, például az egészségből, műszaki készségekből indult volna ki, és innen haladt volna a társadalommal és az egyén fejlődésével foglalkozó elvontabb ismeretek felé, ez a tanterv legelőször ahhoz nyújtott segítséget, hogy a részt vevő diákok felfedezzék, saját maguk mit gondolnak az élet és a társadalom fő kérdéseiről, a vallási értékekről és a filozófiai problémákról – azokról a kérdésekről, melyeket sok felnőtt, legyen írástudatlan vagy írástudó, folyamatosan feltesz magának. A tanterv ezután olyan társadalmi kérdésekkel foglalkozott, mint a tőlünk különböző emberekkel való harmonikus együttélés vagy a kommunikáció. Csak egy későbbi szakaszban került sor a megélhetéshez szükséges készségek bevezetésére. Az írni-olvasni tudás fejlesztése a program során folyamatosan

zajlott, de hangsúlyosabb volt a későbbi szakaszokban, míg a korábbi szakaszokban nagyobb szerepet kaptak a verbális oktatási formák.

Az ANTEP 1998 decemberében programvégi értékelést készített, amelyből az alábbi tanulságokat szűrte le:

- A funkcionális írni-olvasni tudás minden közösségfejlesztési program elengedhetetlen része, mely elősegítheti a magasabb részvételi arányt és a nagyobb érdeklődést, és hatékony eszköz lehet a társadalom számára fontos kérdések – pl. gyermekbántalmazás, nemek egyenlősége, környezetvédelem – iránti figyelem felkeltésére.
- A nagyobb mértékű érzékenység, és a helyi körülményekhez illeszkedő anyagok használatára való jobb odafigyelés hozzájárult ahhoz, hogy a tanulók érdeklődjenek az osztálytermekben folyó beszélgetések iránt, így segítette a hasznos tanulást.
- A helyi önkormányzatok és egyéb érintettek bevonása alapvető fontosságú a program fenntarthatósága szempontjából.
- Fontos már a program megkezdésekor megkeresni a közösséghez tartozó segítőt. A közösséghez tartozó potenciális segítőknek a programmal együtt kell fejlődnie, gyakorlati képzés révén.
- A beépített monitoring, értékelési és visszajelző rendszerek lehetővé teszik a tanulási folyamat felülvizsgálatát/módosítását, és biztosítják a magasabb színvonalat.
- A tanulók családjainak bevonása a tanulási folyamat előkészítésébe csökkenti a lemorzsolódó tanulók számát, és motiválja a tanulókat arra, hogy továbbra is bejárjanak a tanórákra.

Összefoglalás

Röviden, a fenntartható fejlődés megvalósításához olyan, a vidék átalakulását szolgáló oktatáspolitikai programok vihetnek közelebb, melyek:

- megszüntetik az oktatás forráshiányát, különösen a vidéki térségekben;
- tükrözik az Oktatást Mindenkinek stratégiákban található, vidéki térségekre vonatkozó prioritásokat;
- olyan oktatási statisztikákat és oktatásügyi vezetői információs rendszereket hoznak létre, melyek jobban közvetítik a vidéki térségek valós viszonyait;
- megkönnyítik a megfelelő technológiák átültetését, átszabását, közzétételét és használatát a gazdag országokból a szegény országokba és a vidéki népesség számára;
- eljuttatják az információs-kommunikációs technológiák nyújtotta előnyöket a vidéki népességhez;
- a vidék átalakulását szolgáló oktatás megvalósítása érdekében törekednek a vidéki tanuló közösségek létrehozására, regionális és nemzetközi együttműködési kapcsolatok létrehozására, támogatói körök kiépítésére, valamint az eredményeket továbbvivő tevékenységek megtervezésére és végrehajtására.

Az élethosszig tartó tanulás, beleértve a felnőttoktatást, a közösségi oktatást, a megfelelő szakoktatást és szakképzést, a felsőoktatást és a tanárképzést, nélkülözhetetlen a fenntartható jövő létrehozásához.

Az élethosszig tartó tanulás a kulcsa annak, hogy az információ-kommunikációs technológiák további fejlődésével elkerülhessük a múlt „nagyon gazdag” és „igazságtalanul szegény” csoportjainak meglétét. Ugyanakkor azt is biztosítanunk kell, hogy mindenki kibontakoztathassa képességeit, és hogy biztossíthassuk nemzetünk gazdasági fennmaradását. Az élethosszig tartó tanulás nélkülözhetetlen a civilizált, összetartó társadalom fenntartásában is, melyben az emberek aktív állampolgárrá válnak, ahol ösztönzést kap a kreativitás, és ahol a közösségek gyakorlati segítséggel több generációnyi hátrányt leküzdhetnek.²⁴

Ennek a tanulásnak a leszűrésére az UNESCO, más nemzetközi szervezetek, kormányzatok, oktatási rendszerek és számos egyéb szervezet és szereplő munkája alapján került sor, melynek célja a fenntartható fejlődést szolgáló oktatás koncepciójának és legfontosabb üzeneteinek megfogalmazása és közzététele, az oktatás és a fenntartható fejlődést szolgáló nemzeti stratégiák és akciótervek összekapcsolása, a nemzeti oktatáspolitikák áttekintése és a közvélemény tájékoztatása – azaz a Fenntartható Fejlődés Bizottság Nemzetközi Oktatás, Társadalmi Tudatosság és Fenntartható Fejlődés Munkaprogramjának legfőbb célkitűzései közül négynek a megvalósítása volt.

Az élethosszig tartó tanulás valószínűleg az aktuális oktatáseméleti áramlatok legjelentősebb újítása. A fenntartható fejlődés eszméje azt kívánja meg, hogy az oktatás ne csak élethosszig tartó legyen, hanem éppoly szélesen értelmezett, mint maga az élet; e szemlélet szerint tehát az oktatás minden ember szolgálatában áll, az ismeretek minden tartományára támaszkodik, és arra törekszik, hogy a tanulás beépüljön életünk minden fontos tevékenységébe.

Elmúlt az az idő, amikor a gyermekek dolga volt a tanulás, a felnőtteké pedig a munka. Az oktatás annak minden szintjén egy szünet nélküli folyamat, melyben az ember számára minden életszakasz tanulási lehetőséget kínál – formális vagy informális keretek között, különböző rendszerekben. Az élethosszig tartó tanulás alapja az alapfokú oktatás, mely túlmegy az óvodán, az általános és alsó középfokú oktatáson, és magában foglalja azon felnőttek alapvető írni-olvasni tanítását is, akik életük korábbi szakaszában fontos tanulási lehetőségeket mulasztottak el. Csak ez a szemléletmód vezet el az oktatástól elzártak bevonásához, és a másképp elérhetetlenek eléréséhez.

Az ismeretek gyors bővülése teljes mértékben elavulttá tette azt a szemléletet, hogy az oktatás „egyszer s mindenkorra” felkészít az életre. Ismereteink gyorsan bővülnek, azonban mégis elmaradnak attól, hogy megértsünk bizonyos dolgokat, és megtaláljuk egyes problémák megoldását.

A G8 országok vezetőinek 1999. évi kölni találkozásán kiadásra került az élethosszig tartó tanulás egy alapdokumentuma. A dokumentum rögzíti, hogy a globalizáció minden ország elé azt a feladatot állítja, hogy váljon tanulói társadalommá, és biztosítsa, hogy állampolgárai rendelkezzenek ne csak a jobb életkörülményekhez, de az életminőség javításához szükséges tudással, készségekkel és végzettséggel.

A gazdaságok és a társadalmak egyre inkább tudásalapúakká válnak; az oktatás és a készségek ezért egyre nélkülözhetetlenebbek a gazdasági sikerhez, a társadalmi kohézióhoz és az állampolgári felelősségvállaláshoz.

Az élethosszig tartó tanulás magában foglalja az alapfokú oktatás bizonyos összetevőit, de emellett a felnőtt- és közösségi oktatást, a megfelelő szakképzést és szakoktatást, a felsőoktatást és a tanárképzést is – melyek mindegyike döntő fontosságú a fenntartható jövő felépítéséhez szükséges képességeink megszerzéséhez.

Felnőttoktatás és közösségnevelés

A fenntartható fejlődés irányába tett lépések végső soron a társadalom odafigyelésén, megértésén és támogatásán múlnak. Demokratikus társadalmakban a közösségi intézkedések az emberek akarására épülnek. A fenntartható fejlődés szükségességének megértése és elfogadása ezen a módon mutatkozik meg a legjobban: a környezetre nézve kedvező törvények, szabályok és szakpolitika támogatásában.

Az emberek preferenciáikat nemcsak akkor fejezik ki, amikor a szavazóurnákhoz járulnak, hanem akkor is, amikor a pénzüik elköltéséről döntenek. A társadalom cselekvése, nyilvánuljon meg szavazás útján vagy máshogyan, többen múlik, mint pusztán a „társadalmi tudatosságon”. Amire szükség van, az egy adott vásárlói vagy politikai választási döntés megértése, és lehetséges következményeinek felmérése. A társadalom tagjainak ismeretei képezik alapját annak, hogy a tagok betölthessék felelős állampolgárként, fogyasztóként és közösségi emberként viselt szerepüket.

A társadalom tudatossága és megértése egyszerre az oktatás eredménye és az oktatási folyamatokat befolyásoló tényező. Ha a társadalom alapos információkkal rendelkezik a fenntartható fejlődés szükségességéről, ragaszkodni fog ahhoz, hogy a közoktatási intézmények belefoglalják tantervükbe azokat a tudományos és egyéb témákat, melyek képessé tesznek a fenntartható fejlődés megvalósítására irányuló törekvésekben való hatékony részvételre. Az így oktatott diákok azután a maguk részéről tisztában lesznek azzal, hogy az állami hatóságoknak minden fejlesztési tervükben megfelelően biztosítaniuk kell a környezet védelmét.

9. sz. esettanulmány

Közösségnevelés Indiában a Chilika-tónál⁵

A Vizes Élőhelyek Világnapján (*World Wetland Day*), 2002. február 2-án a Chilika-tónál tartott megemlékezés célja az volt, hogy a vizes élőhelyek és azok erőforrásainak bölcs kiaknázására ösztönözze az embereket. A Chilika-tóban az eliszaposodás, a be- és kivezető csatornák elzáródása, a gyomnövények elszaporodása okozott károkat, ezáltal csökkent a vízfelület. Mivel a tengerből egyre kevesebb hal vándorolt ide, csökkent a kifogott hal mennyisége is, továbbá fokozottan fenyegette a belvíz stb.

A Pallishree elnevezésű civil szervezet és a Chilika Fejlesztési Hatóság helyben lakó érintettekkel, közösségekkel és iskolásokkal együttműködve programot szervezett, melyre több mint 5.000 ember látogatott el. A fő esemény egy csónakverseny volt Barkulnál. A résztvevők emellett Irrawarddy delfineket (veszélyeztetett, csak a Chilika-tóban élő delfinfaj) és helyi madárfajokat figyelhettek meg, egy vizes élőhelyekkel foglalkozó színelőadást láthattak, volt gyermekműsor és egy, az érintettek számára szervezett interaktív program.

A Pallishree emellett öt Környezetvédelmi Tájékoztató és Oktatási Központot is létrehozott. Ezek tevékenységei jelentős változásokat eredményeztek az emberek szemléletében és magatartásában, és felhívták a figyelmet a tó erőforrásainak bölcsőbb felhasználására. A központok ismeretterjesztő programokat és jövedelemszerző tevékenységeket folytatnak, és környékükön népszerűsítik a tó megőrzésére irányuló tevékenységeket.

A Chilika Fejlesztési Hatóság és a Pallishree magabiztosan állítják, hogy a Vizes Élőhelyek Világnapját a jövőben is meg fogják ünnepelni a Chilika-tónál, hogy erősítsék a helyiek bizalmát és hitét a tó erőforrásainak fenntartható hasznosításában, és hogy bizonyítsák a hatóság elkötelezettségét a vizes élőhelyek és azok erőforrásainak bölcs felhasználása iránt.

A felnőttoktatással és közösségneveléssel kapcsolatos két legfontosabb tanulság a következő: egyrészt, általában a nők ismerik fel először a fenntartható fejlődéshez kapcsolódó problémákat. Látják őket, saját közösségükben például az ivóvíz minőségében, a föld termőképességének csökkenésében és gyermekeik egészségében. A nők cselekedetei szintén gyakran a legfontosabbak e problémák kezelésében is. A nemek és a fenntartható fejlődés közötti alapvető kapcsolat azt jelenti, hogy a nők és lánygyermekek oktatásának központi szerepet kell kapnia a fenntartható jövőt szolgáló oktatásban.

A második tanulság, mely gyakran az elsőt követi, az, hogy az emberek előtt nem ismeretlenek azok a társadalmi és környezetvédelmi problémák, melyekkel szembe kell nézniük. Valójában a legtöbbször az a helyzet, hogy az emberek már elég sokat megtudtak ezekről a médiából, mozgalmaktól, tudósoktól és az államtól, és ami a legfontosabb, mindennapi életük tapasztalatai alapján. Ennek megfelelően túl kell lépniük a figyelemfelhíváson, és az embereket arra kell rávenni, hogy kritikus szemmel, kreatívan vegyenek részt saját közösségük tevékenységeiben, a társadalmilag igazságos és ökológiailag megalapozott helyi fejlesztési törekvések kidolgozásában és megvalósításában.²⁶

Az elővigyázatosság elve azt mondja, hogy a fenntartható fejlődést szolgáló felnőttoktatásra többek között azért kell nagy hangsúlyt fektetni, mert nem lenne bölcs dolog megvárni, amíg a mai iskolások és hallgatók generációja felnő, és elkezdi a gyakorlatban alkalmazni, amit megtanult. Elsődlegesen a mai felnőttek azok, akik szavaznak, fogyasztanak, dolgoznak, tanítanak, kutatnak és gyermeket nevelnek. Az 1997. évi hamburgi Felnőttoktatási Konferencián (*Conference on Adult Education*)(CONFINTEA V) a Nemzetközi Felnőttoktatási Tanács Környezeti Tanulás Akcióprogramjának (*International Council for Adult Education's Learning for Environment Action Program*) tagjai kijelentették, hogy a jelenlegi felnőtteknek „lehetőséget kell biztosítani kritikai gondolkodásuk fejlesztésére, elképzeléseik, tudásuk, lehetőségeik és képzeletük kiaknázására annak érdekében, hogy ahelyett, hogy egyszerűen fenntartanak az ökológia korábbi helyzetét, változásokat kezdeményezzenek”.²⁷ Ezzel a fenntarthatóságot szolgáló oktatást a felnőtt- és közösségi oktatás kulcsfontosságú elemeként, egyben eredményeként definiálták.

Szakképzés és szakoktatás

A szakképzés és szakoktatás a globális társadalom kapcsán felmerült két legsürgetőbb emberi erőforrásokra vonatkozó kihívás miatt is kulcsfontosságú: ezek a fenntartható fejlődést elősegítő készségek kialakítása és a számos országban meglévő magas munkanélküliség, illetve a képzettségnek nem megfelelő foglalkoztatás.

A szakképzésből és szakoktatásból olyan szakemberek kerülnek ki, akik a természettel, technológiával, gazdasággal és a társadalommal foglalkoznak, és alapvető szerepet játszanak abban, hogy a társadalom kezelni tudja a környezetvédelemmel és fejlődéssel kapcsolatos kérdéseket. Ők foglalkoznak az olyan ki-

hívásokkal, mint többek között a technológiák átalakítása, kockázatkezelés, az alapvető szükségletek, így az élelmiszerek, a víz- és a köztisztaság biztosítása, és mindeközben a természet erőforrásainak megőrzése, az energia- és erőforrás-fogyasztás csökkentése. Ha ezek a szakemberek tisztában vannak a fenntartható fejlődés szükségességével, és elsajátították a megfelelő készségeket, végezetül fenntarthatóbb eljárásokat alkalmazhatnak, hiszen ők azok, akik a termelésben részt vesznek.

A gyakorlati szakemberek kulcsfontosságú szerepet játszanak a környezet leromlását és hasonló problémákat kezelő gyakorlati megoldások kidolgozásában és megvalósításában. Ezt felismerve az UNESCO Szakképzési és Szakoktatási Nemzetközi Kongresszusa (*International Congress on Technical and Vocational Education*) hangsúlyozta, hogy a szakképzési és szakoktatási rendszereknek nem csupán a gazdasági ismeretekre kell koncentrálniuk, hanem ki kell terjedniük az olyan felmerülő kérdéskörökre is, mint például a környezetbarát technológiák alkalmazása.

A formális szakképzési és szakoktatási programok mind a világ északi, mind déli felében fontosak. A nem formális szakképzés és szakoktatás jelentőséggel bír olyan stratégiaként is, amelynek célja fejlődési és cselekvési lehetőségek biztosítása az iskolába nem járó fiatalok, az otthontalanok, az utcán élő gyermekek és a fiatalok egyéb leszakadó csoportjai számára. A jelenlegi oktatási rendszerek néha nem képesek eleget tenni az ilyen fiatalokért. Olyan programokra van szükség, melyek gyakorlati és vállalkozói készségeket alakítanak ki olyan területeken, mint az újrahasznosítás, alternatív energiatermelési technológiák vagy kézművesség, ezzel ösztönözve és támogatva a fiatalokat abban, hogy kreativitásukat, készségeiket és szolidaritásukat jövedelemszerző tevékenységekben kamatoztassák, különösen az úgynevezett informális, elterjedt gazdaságban.

A világon élő szegények, különösen a gyorsan növekedő városokban élők legtöbbször számára ez a közismert gazdaság vált a tevékeny élet fő helyszínévé. E gazdasági forma a szélsőséges szegénység, a fiatalkori munkanélküliség és a társadalmi kirekesztettség elleni utolsó menedék, melyet számtalan, gyakran családok által működtetett kisvállalkozás, emellett nők és fiatalok által folytatott egyéni tevékenységek alkotnak. Az itt végzett munkák nagy változatosságot mutatnak, a kidobott háztartási felszerelések újrahasznosításától a gépek javításán, varráson, vízszállításon és vízeladáson át a kézművestermékek előállításáig és piaci árusításig terjednek. A szakképzés és szakoktatás akkor tudja hatásosan elősegíteni a fenntartható fejlődést, ha az ilyesfajta munkák képzési igényeit is figyelembe veszi (l. 10. sz. esettanulmány). A 4. sz. esettanulmány erre mutat példát az alapfokú oktatáson belül.

10. sz. esettanulmány

A Grand Yoff-i Enda Graf – Egy informális szakiskola²⁸

A szenegáli Grand Yoffban található Enda Graf létesítmény az Enda szellemiségét tükrözi, amely egy Dakarból indult nem formális oktatási szervezet. Mára Afrika, Latin-Amerika és Ázsia tizenkét országában van jelen. Az Enda tevékenysége a városokra összpontosul, mert meggyőződésük, hogy a fenntartható fejlődés egyik kulcsát a világ déli felének gyorsan növekvő városai jelentik. Az Enda prioritásainak egyike a fiatalok körében végzett munka – ők képviselik a kis- és nagyvárosok jövőjét, és egyes esetekben azok lakosságának több mint felét teszik ki.

Ha ellátogatunk Enda Grafba, először egy tágas belső udvarba lépünk, ahol fák adnak árnyékot, és van egy hely, ahol le lehet ülni egy kicsit beszélgetni. Az udvarból a közös terembe és az irodákba léphetünk. Itt helyi kézművesek csoportjai gyűlnek össze megvitatni különböző kérdéseket a helyi megtakarítási és hitelszövetkezetek munkatársaival. A szövetkezet több mint 100 számos különböző munkát végző kézművest tömörít, és közel 280 tanoncot vett fel, évente 35-60-at.

„Az oktatási rendszerben a fiatalok úgy tanulnak, hogy közben nem készítik fel őket a valós élet kihívásaira” – mondja Morwouly Ndiaye, a Grand Yoff-i kézműves-szövetkezet elnöke. „És ha végül elbuknak az iskolában, szüleik „behajítják” őket egy „műhelybe”. A Grand Yoff-i szövetkezet épp az ellenkezőjét szándékozik tenni.

A kezdeti képzési időszak után, amikor a szülőkkel és a tanoncokkal megvitatják a fizikai munka értékét, és megállapodásra jutnak, megkezdődik a hétéves képzési idő. Morwouly Ndiaye elmondja, hogy azért tart ez ilyen sokáig, mert a tanoncok számos műhelyben dolgoznak, megtanulva az ott folyó szakmunkákat: ácsmesterséget, fémművességet, kőművességet. „Ennek az az eredménye, hogy amikor innen kilépnek, tényleg tudják, hogyan boldoguljanak az életben. Ha az egyik munkában nem sikeresek, támaszkodhatnak az itt elsajátított más készségeikre.”

A szakképzés mellett a tanoncok megismerkednek a kisvállalkozások működésével is. Maguk adják el a termékeiket, és megtanulnak takarékoskodni, így amikor végeznek, már lehet némi tőkájük. Az „informális szakiskolát” elvégzők nem kapnak bizonyítványt, de összehasonlítva azokkal az állami intézményekből kilépő társaikkal, akiknek csak egy területen vannak tapasztalatai, jövőjük sokkal jobban biztosítva van.

A fiatalok leszakadó csoportjai számára indított képzési kezdeményezéseknek, melyek célja a fiatalok visszavezetése a köznapi gazdaságba, legalább három közös elvnek kell megfelelniük:

- Tükrözniük kell a szomszédos térségek, a fiatalok és a támogató szervezetek dinamizmusát és rugalmasságát. Ez a gazdaságot szabályozó hatóságoktól rugalmasságot követel meg, olyan szakpolitikák kidolgozását, melyek nem hátráltatják, hanem ösztönzik a kisléptékű helyi vállalkozási tevékenységeket.
- A programoknak az „egész ember” fejlesztésére kell törekedniük, nem pusztán csak az ismeretek bővítésére vagy a megélhetéshez szükséges képesség fejlesztésére. Emellett olyan tevékenységeket és támogatási struktúrákat kell nyújtaniuk, melyek növelik az önbecsülést, és fejlesztik az alapvető életvezetési készségeket (megtakarítás, hitel stb.), az önvédelmi stratégiákat (védelem az erőszak, szexuális kihasználás és HIV/AIDS-betegség ellen) és elősegítik a választójog terjedését.
- Együttműködésekkel kell kialakítani, különösen a helyi iskolákkal és más oktatási intézményekkel, és ennek keretében oktatási időn kívül írás-olvasás és alapfokú oktatást nyújtó órákat kell adni, melyek lehetővé teszik a fiatalok számára, hogy megtalálják a formális oktatásba visszavezető alternatív útvonalakat.

Felsőoktatás

A felsőoktatásnak kulcsfontosságú szerepe van a fenntartható fejlődésben. A Föld-csúcs óta eltelt egy évtizedben a világ minden pontján számos felsőoktatási intézmény jelentős erőfeszítéseket tett arra, hogy a fenntartható fejlődést beillessze oktatási és kutatási programjaiba, közösségi tevékenységeibe és saját intézményirányítási folyamataiba.

Egyre fontosabb például a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos témakörök beépítése az újságírók, menedzserek, orvosok, ügyvédek, tudósok, közigazgatási szereplők és számos más szakember képzésébe. Miután a középiskolákból az egyetemekre érkező diákok kedvező tapasztalatokkal rendelkeznek az interdiszciplináris munkáról, sok országban az egyetemeken lassan alkalmazkodnak az ő igényeikhez és kéréseikhez. Kiterjedt kutatási programok foglalkoznak interdiszciplináris témákkal, ilyen példák

ul a klímaváltozás kutatása. A szakmai testületek, a karrierépítési lehetőségek szerkezete, valamint az előléptetés és fejlődés követelményei azonban rendíthetetlenül őrzik a tudományágak közötti határvonalakat. Történt némi fejlődés, de sokat kell még tenni ahhoz, hogy tudományágak közötti gátak leomoljanak, és a hallgatók – és oktatók – megtanulhassák, hogyan dolgozzanak együtt a valós világ problémáinak megoldásán, a valós világ körülményei között.

Az egyetemek azzal is nagy szolgálatot tehetnek, ha a fenntartható fejlődés komponenseit beillesztik a pedagógusok, felsővezetők és helyi vezetők, például polgármesterek, parlamenti képviselők és hasonló irányító pozíciókat betöltők számára indított programokba. Központi szerepet tölthetnek be a nemzetközi együttműködésben, és talán hatékonyabbak lehetnének ezen a téren akkor, ha több figyelmet fordítanak a környezet és fejlődés kérdéseit vizsgáló, a világ északi és déli fele közötti kutatási együttműködés lehetőségeire.

Az országon belüli együttműködés és hálózatépítés hatékony eszköznek bizonyult a bevált módszerek és azok tanulságainak megismertetésében, és mások általi követésének ösztönzésében. Jelentős lépés a Globális Együttműködés a Fenntartható Fejlődést Szolgáló Felsőoktatásért (*Global Higher Education for Sustainability Partnership*) (GHESP) létrehozása a CRE-COPERNICUS, az Egyetemek Nemzetközi Szövetsége, Egyetemi Vezetők a Fenntartható Jövőért és az UNESCO által.²⁹ A GHESP célkitűzései között megtaláljuk a következőket:

- A fenntarthatóság egyetemi és más felsőoktatási intézményekben történő érvényesítésére irányuló stratégiák alaposabb megismerése és hatékonyabb megvalósítása, kezdve a partnerszervezetek által támogatott nyilatkozatok és egyezmények aláírásával.
- A felsőoktatási tantervek, kutatások, programok és tevékenységek fenntarthatóság köré szervezése érdekében elért eredmények globális áttekintése és értékelése, és egyben az UNESCO segítése az ENSZ rendszerében a Rio + 10 dokumentum előkészítésében vállalt feladatainak végrehajtásában, valamint hozzájárulás a Felsőoktatási Világkonferencia (World Conference on Higher Education) utómunkálataihoz.
- A felsőoktatás fenntartható fejlődés szolgálatába állítására vonatkozó hatékony stratégiák, modellek és leghatékonyabb megoldás felkutatása és közzététele és az eddigi tapasztalatok elemzése javaslatok kidolgozása céljából, melyek alapját e tanulmányok és az északi és déli világrész legfontosabb érintettjeivel (vállalatokkal, kormányzatokkal, más ENSZ-szervezetekkel, pl. az ENSZ Egyetemmel [UNU], továbbá kapcsolódó civil szervezetekkel) folytatott tanácskozások képezik.

A fenntartható eredményeket hozó innovatív szakpolitikák és eljárások egyetemeken történő alkalmazásának legfontosabb tanulságai az alábbiak:

- A felsővezetők elkötelezettségének kimutatása: az egyetem felsővezetőinek teljes körű, látható és érezhető támogatása kritikus fontosságú a fenntarthatósági stratégiák sikeres bevezetése szempontjából. Az egyetemi közösség számára világos jelzés például, ha az egyetem aláír valamely fontos nyilatkozatot, melynek témája a fenntarthatóság és a felsőoktatás (pl. Talloires, CRE-COPERNICUS, Kiotói Egyezmény stb.).
- A „három alapelv” szemlélet: a fenntartható egyetemeknek nem csupán a tanterv és saját gazdálkodásuk „zöldítésén” kell fáradozniuk, hanem a társadalmi és gazdasági stabilitást előmozdító lépéseken is.
- A fenntarthatóság stratégiája: általában azok az egyetemek sikeresek, melyek olyan átfogó stratégia mentén közelítik meg a fenntarthatóságot, melyet az egyetem döntéshozatali szervei egyeztettek és elfogadtak.
- Megvalósítás és kulturális változás: akkor valószínűbb, hogy a fenntarthatósági stratégiák tényleges eredményt hoznak, ha az egész egyetemen sikerül kulturális változást előidézni, és megfelelő szemléletet és készségeket kialakítani a hallgatókban, az oktatási és adminisztratív munkatársakban.

- Monitoring és értékelés: a megvalósítás folyamatosságának és hatékonyságának nélkülözhetetlen feltétele a rendszeres nyomon követést, értékelést és beszámolást biztosító eljárás alkalmazása.

A fenntarthatóság tudománya

Az egyetemek a kutatás és fejlesztés fő előmozdítói minden területen, így a fenntartható fejlődés terén is. A Millenniumi Célkitűzések (*Millennium Goals*) nemzetközi elfogadása azt jelenti, hogy elérhető közelségbe került annak a célnak a megvalósítása, hogy minden gyermeknek, nőnek és férfinak lehetősége legyen az eredményes és egészséges életre. Ennek megvalósítása azonban nem lesz könnyű feladat. Sok múlik majd a politikai akaraton, a nemzetközi együttműködésen és a társadalom aktivitásán. Emellett sok múlik majd az országon belüli és a nemzetközi tudományos együttműködésen, melynek a szükséges technológiai fejlesztéseket és alkalmazásokat kell szolgáltatnia.

A Budapesti Nyilatkozat a Tudományról (*Budapest Declaration on Science*), amelyet az 1999. évi Tudomány Világkonferenciáján (*World Conference on Science*) több mint 2.000 tudós fogadott el, ennek a szükségességét helyezi a középpontba, kimondva, hogy a „tudománynak és technológiának eltökélten kell törekednie a jobb munkalehetőségek, a versenyképesség javítása és a társadalmi igazságosság feltételeinek megteremtésére”. Az UNESCO és a Tudományos Uniók Nemzetközi Tanácsa (ICSU) által megrendezett konferencia felhívta a világ figyelmét arra, hogy a fenntarthatóságnak egyszerre kell a tudományos törekvések tárgyát képeznie és a tudományos kutatásra vonatkozó új megközelítések vezérlő elvévé lennie.

A „fenntarthatóság tudományának” elnevezett szemlélet népszerűsége gyorsan növekszik. Ez a megközelítés nem – a mégoly fontos – elméleti kérdésekből indul ki, hanem az emberiség előtt helyi szinten, ökológiai rendszerek szintjén és globális szinten felmerülő legsürgetőbb kérdésekből, témakörökből és problémákból. Ennek következtében a fenntarthatósági tudományok valóságközeliek, és megkísérlik átívelni a kutatói társadalom, az annak tanácsait igénylők és a szakpolitikai tervezés és döntéshozatal közötti szakadékokat. A fenntarthatóság tudománya interdiszciplináris tudományág, mely széles körű részvételre épül. Elfogadja a hagyományos megismerés útjait, elismeri a helyi közösségek tudását és kutatási törekvéseit, és olyan együttműködési kapcsolatok kiépítésére törekszik a közösségekkel és döntéshozókkal, melyek még inkább képessé teszik az embereket saját problémáik megoldására.

A fenntarthatóság tudománya arra törekszik, hogy a tudományt az alapvető emberi szükségletek kielégítésére aknázza ki, és ezzel egyre nagyobb kihívás elé állítja a „publikálj vagy pusztulj” és „szabadalmaztass és keress” elvekre épülő kutatói kultúrát, amely a kutatókat és tudósokat nagyrészt elvonta az emberiség fő problémáival való foglalkozástól.

Tanárképzés

Több mint 60 millió pedagógus dolgozik a világban, és mindegyikük kulcsfontosságú szereplője lehet az értékrendszerek és az életmódok megváltoztatásának. Ennek megfelelően az erőforrások kiaknázáshoz innovatív tanárképzésre van szükség, mely kiemelt prioritásként szerepelt az Agenda 21 36. fejezetében és a kapcsolódó oktatási munkaprogramokban.

A tanárképző intézmények vezetése és karai kezében hatalmas lehetőség van a változtatásra, hiszen ők dolgozzák ki a tanárképzés tanterveit, oktatják az eljövendő pedagógusokat, biztosítják a gyakorló tanárok szakmai fejlődését, egyeztetnek a helyi iskolákkal, és gyakran szolgálnak szakvéleménnyel a regionális és nemzeti oktatási minisztériumok számára.

Az elmúlt évtizedben többek között az alábbi kezdeményezések születtek világszerte a tanárképzés fenntartható fejlődés szolgálatába állítása érdekében:

- az *Eszközcsomag* továbbképzési projekt, amelyet a Nemzeti Környezeti Nevelési és Szakképzési Konzorcium (*National Consortium for Environmental Education*) vezetett az Egyesült Államokban;
- különböző kezdeményezések az Egyesült Királyságban, amelyeket a WWF, a Fórum a Jövőért (*Forum for the Future*), a Nagy-Britanniai Fenntartható Fejlődés Tanácsa (*UK Panel on Sustainable Development*) és több helyi oktatási hatóság támogatott;
- a Környezeti Nevelési Kezdeményezés az Európai Pedagógusképzésben (*Environmental Education Initiative on Teacher Education*);
- az UNESCO Tanulás a Fenntartható Környezetért: Innováció a Pedagógusképzésben elevezésű projektje Ázsiában és a Csendes-óceán térségében. (*Learning for a Sustainable Environment: Innovation in Teacher Education*);
- szakmai továbbképzési program több mint 70 tanárképző főiskolában az indiai Karnataka tartományban;
- tanárképzési és információs központok hálózatának kialakítása Kínában a WWF támogatásával;
- egy országos pedagógus/tanárképzési program Új-Zélandon, amely több mint 40 embert képzett ki arra, hogy saját térségükben továbbképzést nyújtsanak tanároknak;
- egy országos tanárképzési/pedagógusképzési program Dél-Afrikában, amely minden tartományban kinevezett egy koordinátort, elindított számos tanterv- és erőforrás-fejlesztési projektet, és jelenleg egy nemzeti akkreditációs rendszer kiépítése történik a kurzusokat elvégző tanárok számára;
- egy mintegy 50 pedagógusképző intézmény alkotta nemzetközi hálózat létrehozása, melynek minden tagja elindított egy projektet, amelynek célja, hogy a pedagógus-alapképzés teljes tantervét vagy annak részeit úgy strukturálja át, hogy annak középpontjában a fenntarthatóság álljon. Ezt a munkát az UNESCO „Tanárképzés átalakítása a fenntarthatóság érdekében” (*Reorientation of Teacher Training to Address Sustainability*) tanszéke támogatja a Yorki Egyetemen (Kanada);
- a „Tanítás és tanulás a fenntartható jövő szolgálatában” c. online és CD-ROM alapú multimédiás pedagógusképző program, melyet az UNESCO dolgozott ki bemutatóprojektként. A program adaptálható és lefordítható, így hozzáigazítható a helyi oktatási és kulturális körülményekhez.

11. sz. esettanulmány

*Tanítás és tanulás a fenntartható jövő szolgálatában: egy multimédiás pedagógusképzési program*³⁰

A „Tanítás és tanulás a fenntartható jövő szolgálatában” egy multimédiás pedagógusképzési program, melyet az UNESCO készített. Százórányi szakmai továbbképzésből áll, mely 25 modulra van felosztva, felhasználható a pedagógusok alapképzésében és továbbképzésében egyaránt, de hasznos lehet a tantervfejlesztők, oktatáspolitikusok és tananyagírók számára is. A program két multimédiás formában érhető el: CD-ROM-on, illetve egy internetes program formájában, mely a <http://www.unesco.org/education/tlsf/index.html> címen található –, és lehetővé teszi az oktatási szakemberek számára, hogy megtervezzék azokat a tapasztalatokat, melyeket a diákok a tanulási folyamat során sajátítanak el és lehetővé teszi számukra a fenntartható jövőre vonatkozó alternatív elképzelések kidolgozását és értékelését, és a másokkal való kreatív együttműködést a jobb világról alkotott elképzeléseik valóra váltásában.

Tartalom

A program 25 modulból áll, mely négy tematikus fejezetre oszlik:

Alapelvek: A globális valóság felfedezése, a fenntartható fejlődés megértése, jövőorientált tananyag, az oktatás átalakítása a fenntartható jövő érdekében, a kihívás felvállalása.

Fenntarthatósággal kapcsolatos ismeretek közvetítése a tanterv minden pontján: Fenntartható jövőképek szerepeltetése a tanterv minden részében, állampolgári jogok és kötelességek oktatása, egészségügyi ismeretek oktatása, fogyasztói ismeretek oktatása.

Interdiszciplináris témakörök a tantervben: A kultúra és vallás hozzájárulása a fenntartható jövőhöz, az őslakosok bölcsessége és a fenntarthatóság, nők és a fenntartható fejlődés, népesedés és fejlődés, a világban tapasztalható éhezések okainak megértése, fenntartható mezőgazdaság, fenntartható turizmus, fenntartható közösségek.

Tanítási és tanulási stratégiák: kísérletezve tanulás, történetmesélés, értékek kialakítása, önálló érdeklődésre építő tanulás, megfelelő értékelés, jövővel kapcsolatos problémamegoldás, tanulás a tantermen kívül, közösségi problémamegoldás.

Értékelés

A program kidolgozásában részt vett egy nemzetközi tanácsadó csoport, az UNESCO több mint 50 programfejlesztő tanácsadója, konzultáció zajlott az ENSZ minden szervezetével, és a széles körű nemzetközi értékelésben több száz pedagógus és oktatási, fenntartható fejlődéssel foglalkozó és multimédiás szakember vett részt. Álljon itt néhány az értékeléskor kapott vélemények közül:

„Az én országomban egyre többen figyelnek oda a fenntartható fejlődésre, de szükség van több anyagra és segédeszközre. Így ez a program nagyon hasznos, különösen a pedagógus-alapképzésben.” (Kína)

„Már sok éve próbálom átlátni ezeket a kérdéseket. Nagyon jó volt látni, hogy sikerült őket ilyen tág, szisztematikus, inspiráló és gyakorlatias módon összegyűjteni.” (Dél-Afrika)

„Éppen időben jött. Rengeteg információt és hivatkozást tartalmaz. Emellett felhasználóbarát, és az utasítások világosak, így semmi problémát nem okozott a használata vagy a tanulás. Együtt vannak benne a képek, hangok, a szöveg és a webes kapcsolódások. Élvezetes vele a tanulás.” (India)

„Nagyon informatív, nagyon alapos. Kiválóak a források és a hivatkozások. Szeretném bevonni néhány kollégámat, és beépíteni a kurzusainkba.” (USA)

„Iskolában tanító tanárokként elmondhatjuk, hogy ez a program nagyon értékes és teljes. Sok innovációt, új tanítási módszereket és az információk olyan közvetítési módszereit találtuk benne, amiket még nem ismertünk.” (Üzbegisztán)

„A program alapossága és interdiszciplináris kialakítása, továbbá a széles körű alkalmazás lehetősége mérföldkővé teszi a fenntartható élethez szükséges odafigyelésre, tanulásra és értékek nemzetköziesítésére irányuló úton.” (Föld Karta Titkársága, Costa Rica)

Adaptáció és fordítás

Az UNESCO tisztában van azzal, hogy nincs olyan pedagógusképző program, mely önmagában megfelelne minden potenciális felhasználó igényeinek. Ezért a „Tanítás és tanulás a fenntartható jövő szolgálatában” kialakítása és kidolgozása olyan, hogy megkönnyítse a más nyelvekre való lefordítást, valamint a regionális, országos vagy helyi körülményekre való átdolgozást. Az UNESCO készségesen együttműködik

minisztériumokkal, regionális szervezetekkel, pedagógusképző intézményekkel és a pedagógusok szakmai fejlődésének más felelős résztvevőivel ezeknek a módosításoknak az elvégzésében.

Az UNESCO, Dél-Afrika kormányzata, a SADC Regionális Környezeti Nevelési Központ (*Regional Environmental Education Center*), több egyetem és a Dél-afrikai Vadvilág- és Környezet Társaság (*Wildlife and Environment Society*) együttműködésében elkészült az eredeti program teljesen átdolgozott, dél-afrikai viszonyokra alkalmazott változata.

„Önök kihívás elé állítottak minket. Nem fognak csalódni bennünk.”

Wangarai Mattai, Kenya SEWA

A fenntartható fejlődés jelentette kihívás nehéz és összetett, és különösen nagy feladatok elé állítja az oktatás tervezőit, az oktatási intézményeket és a pedagógusokat. A legfontosabb ezek közül megállapodni arról, hogyan kell értelmezni a fenntartható fejlődést az *oktatás* kontextusában. Ez a probléma azonban nem is olyan nagy – a koncepció tulajdonképpen nem más, mint hogy biztosítani kell minden ember életminőségének javulását, a mostani és az eljövendő generációk számára. Ez pedig nem más, mint az egész oktatás alapcélkitűzése dióhéjban összefoglalva.

A fenntartható fejlődés csak keretet biztosít az arról való gondolkodáshoz, hogy milyenné válhat a világunk, és mi szükséges világ felépítéséhez – azaz milyen célkitűzésekre, értékekre, elgondolásokra és készségekre lesz szükségünk. Az elmúlt tíz év oktatásbeli innovációiból leszűrt tanulságok elemzése arra enged következtetni, hogy az oktatási rendszerek és intézmények lassan felismerik az oktatás fenntartható fejlődés szolgálatába állításának fontosságát, az oktatás ezzel járó új szemléletét, és azt, hogy mindez mivel járulhat hozzá az alap-, közép- és felsőfokú oktatáshoz, a szakképzéshez és szakoktatáshoz, a pedagógusképzéshez, a felnőtt- és közösségi oktatáshoz.

Kérdések és kihívások

A kérdések és kihívások azonban továbbra is előttünk állnak. Bár jelentős előrehaladást értünk el, ez nem volt egyenletes. Nincs olyan ország, amely a fenntartható fejlődést szolgáló oktatás minden ismervét fel tudná mutatni, és nincs olyan ország, amely az oktatást beépítette a fenntartható fejlődésre vonatkozó tervének minden pontjába. Nincs olyan oktatási rendszer vagy ország, amely az átalakítási folyamat e beszámolóban leírt minden elemét megvalósította volna.

Az előttünk álló jelentős kérdések és kihívások közé tartoznak az alábbiak:

- A fenntartható fejlődést szolgáló oktatást jobban kell integrálni a fenntartható fejlődési politikákba, például a gazdasági, környezeti és népesedési szakpolitikába, minél több országban.
- Szükséges, hogy az oktatáspolitikai kereteit az eddiginél nagyobb mértékben a fenntartható fejlődést szolgáló oktatás képezze, különösen az Oktatást Mindenkinnek célkitűzéseivel kapcsolódó nemzeti akciótervek esetében.
- A fenntartható fejlődést szolgáló oktatáshoz kapcsolódó szakpolitikák, irányelvek és stratégiai tervek kidolgozásának és végrehajtásának szélesebb körűvé kell válnia.
- Foglalkozni kell az államigazgatás kérdéseivel, az oktatási, a környezetvédelmi, a természeti erőforrásokért felelős, a mezőgazdasági és más minisztériumok közötti koordináció javítása érdekében.
- A formális oktatás mellett a fenntartható fejlődést szolgáló oktatásnak hangsúlyt kell kapnia a nem formális oktatásban is.
- Erősíteni kell az intézmények kapacitásának fejlesztését és a szakmai fejlődést, amelyek a fenntartható fejlődést szolgáló oktatással kapcsolatos tervezés és végrehajtás színvonalát növelik.

- Javítani kell a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos oktatási kezdeményezésekre, azok eredményeire és hatására vonatkozó ellenőrzési, értékelési és beszámolási tevékenységeket.
- Nagyobb figyelmet kell fordítani a kezdeményezések fenntarthatóságára, hogy a szakpolitikák, a programok és a tevékenységek szervesen beépüljenek a hosszú távú oktatási tervekbe és finanszírozási struktúrákba.

Az előrelépés lehetőségei

Hogyan foglalhatnánk össze, hogy mik az előrelépés leghatékonyabb módjai?

Először is szükséges, hogy még kevesebben szoruljanak ki az oktatásból, minden gyermek járjon iskolába vagy vegyen részt valamilyen alternatív programban, és hogy a kamaszoknak és felnőtteknek lehetőségük legyen az alapvető ismeretek elsajátítására, majd a továbbtanulásra. Ezekben a stratégiákban hangsúlyos szerepet kell kapnia a – gyakran kirekesztett – nők és lánygyermek bevonásának, mivel a oktatásuk számos előnnyel jár, nem csupán a népesség csökkentése, egészségi állapotuk és életkörülményeik javítása miatt, hanem mert nők alkotják a világ dolgozó népességének felét, és mert mélyen foglalkoztatják őket az életminőséggel kapcsolatos kérdések. Ezért a nemek kérdését a fenntartható fejlődés egyik központi kérdésének tekinthetjük.

Másodszor, az oktatást valóságközelibbé kell tenni ahhoz, hogy maximális hatást fejthessen ki. Alapvető szükséglet a meglévő programok irányultságának és színvonalának jobbítása. Egy meglévő középfokú tantervet például úgy tehetünk fenntarthatóság-orientálttá, ha újra végiggondoljuk, hogy mi a célja, és tartalmát és szemléletét az új célkitűzésekhez igazítjuk. Az ilyen reformok jelentős eredményekhez vezethetnek mind a középfokú, mind a felsőoktatásban, anélkül, hogy rengeteg munkára vagy hatalmas kiadásokra lenne szükség. A népesedéssel, egészségüggyel, fenntartható fogyasztással kapcsolatos ismeretek oktatását és a megfelelő szakképzést mind integrálni kell egy olyan oktatásba, mely bármilyen korú tanulók számára biztosítja az alapvető ismereteket.

Harmadszor, a legfontosabb feladatok közé tartozik a kapacitás fejlesztése is. A pedagógusok kezében van a tanulás és az oktatás magas színvonalának kulcsa. Az UNESCO-UNEP Nemzetközi Környezeti Nevelési Program (*International Environmental Education Programme*) korábban a pedagógusok felkészítését úgy jellemezte, mint a „prioritások prioritását.” Ha többet teszünk azért, hogy a fenntarthatóság a pedagógusképző kurzusok és programok központi témájává váljon, azzal lehetővé tesszük a pedagógusok számára, hogy a legmagasabbra növeljék a diákok és a közösség részvételét annak megvitatásában, hogy a diákok mit és hogyan tanuljanak, és milyen célból. Minden tanárhallgatónak lehetőséget kellene biztosítani arra, hogy megismerje a fenntarthatóság elméletét és a kapcsolódó folyamatokat, és azokat a szakmai szerepeket és készségeket, melyek révén a tanítás a fenntartható jövőt szolgálja. E célból rendszeres alkalmakat kellene biztosítani a tanárok szakmai továbbképzésére, ahol végiggondolhatják és fejleszthetik a fenntartható jövőt elősegítő tanári elkötelezettségüket és módszereiket.

Negyedszer, a fenntartható fejlődést szolgáló oktatást szorgalmazó stratégiáknak nem szabad az ökológiai, illetve fejlődéssel kapcsolatos kérdéseket elkülöníteni egymástól, nem szabad továbbá a gazdaságra és az ökológiára vonatkozó döntéseket tudományos alapúnak és értékmentesnek tekinteniük. A fenntartható fejlődést szolgáló oktatás célja az életre vonatkozó ismereteink újbóli összeillesztése, hogy a fejlődésre ne úgy tekintsünk, mint egy gazdasági kirakósra vagy ökológiai veszélyre, hanem racionális és erkölcsi döntések sorozatára, melyeket a megvalósítani vágyott jövőről alkotott képünk irányít.

Nincs szükség nagy összegekre ahhoz, hogy az oktatást a fenntartható fejlődés szolgálatába állíthassuk – szükség van viszont politikai akaratra, olyan kormányzatok akaratára, melyek hajlandóak kialakítani a

fenntartható fejlődés tárcaközi, együttműködésen alapuló modelljét. Ezután iskolák, más oktatási intézmények és általában a közösség folytathatná a cselekvést egy olyan egész iskolát tekintő, a közösség részvételére építő szemlélet jegyében, melynek célja minden ember – legyen az gyermek vagy felnőtt – bevonása a fenntartható életmód kialakításának folyamatába. A fenntarthatóság a cél: olyan cél, mely nem érhető el műszaki fejlesztés, tudományos kutatás vagy kormányrendeletek útján. Olyan cél, melyhez szükség van a közösség minden tagjának elkötelezettségére, mely viszont csak az oktatáson keresztül alakulhat ki.

¹ UNESCO (1997) *Environment and Society: Education and Public Awareness for Sustainability*, Háttéranyag az UNESCO Nemzetközi Konferenciájára, Thessaloniki, 7.

² Az UNESCO Társult Iskolák Projekt egy iskolahálózat, mely a világ több mint 50 országában működik. Fenntartható fejlődéssel kapcsolatos oktatási tevékenységei kiterjednek a világörökség, az Atlanti-óceánon keresztüli rabszolga-kereskedelem emlékeinek, és a Balti-tenger megőrzésére.

³ UNESCO (1997), op.cit. 38.

⁴ UNESCO (2002) *Teaching and Learning for a Sustainable Future*. L.: <www.unesco.org/education/tlsf>.

⁵ Education International, Második Oktatási Világkongresszus Nemzetközi Találkozója, Washington DC, 1998. július 25-29.

⁶ Gordon Brown pénzügyminiszter, Egyesült Királyság, 2002. április 22.

⁷ UNESCO (2001) *Oktatást Mindenkinek tájékoztató csomag*.

⁸ *Education for All – Monitoring Learning Achievement: Education for All 2000 Assessment Surveys*. Jelentés az Oktatási Világforum stratégiával foglalkozó ülése számára, UNESCO, Párizs, 2000, 15. L. még: Benjamin, R. and Hanes, S. (2001) Transforming public education, in K.A. Wheeler and A.P Bijur, *Education for a Sustainable Future: A Paradigm of Hope for the 21st Century*, Kluwer Academic, New York; és *Knowledge and Skills for Life: First Results from PISA 2000*, OECD, Paris.

⁹ Ebbe beleértendő 11,7 millió az UNHCR statisztikái szerint és 3,7 millió, az UNRWA védelme alatt álló palesztin menekült. L. Crisp, J., Talbot, C. and Cipollone, D., eds (2002) *Learning for a Future: Refugee Education in Developing Countries*, UNHCR, Genf.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.* L. még a következő címet a krízishelyzetben és háború után lévő térségek oktatással kapcsolatos fejleményeinek elemzéséért: <<http://www.unesco.org/education/emergency/index.shtml>>.

¹² Sterling, S. (1998) *Inspiration! A report and commentary for the Sustainable Development Committee*, WWF-UK, Godalming UK.

¹³ Különböző forrásokból összeállítva, köztük: Wheeler, J. (2001) Introduction, in K.A. Wheeler and A.P Bijur, *Education for a Sustainable Future: A Paradigm of Hope for the 21st Century*, Kluwer Academic, New York; Fien, J. (2000) Listening to the Voices of Youth: Implications for Educational Reform, in D. Yencken, J. Fien, és H. Sykes, eds., *Environment, Education and Society in the Asia-Pacific: Local Traditions and Global Discourses*, Routledge, London, Ch 11; Earth Charter <www.earthcharter.org>; Oxfam (2000) *A Curriculum for Global Citizenship*, Oxfam UK; Collins, H, et al, *Guidelines for Global and International Studies Education* (ld: <www.globaled/guidelines/intro.html>).

¹⁴ Orr, D. (2001), Foreword, in S. Sterling, *Sustainable Education: Re-visioning Learning and Change* nyomán, Schumacher Briefing No. 6, Green Books, Totnes.

¹⁵ *Global Perspectives in Education* nyomán, Development Education Association, London.

¹⁶ *Education Today*, No. 1, 2002.

¹⁷ *Improving Learning Outcomes by Improving Health and Nutrition: Incorporating the FRESH Approach in National Action Plans for Achieving Education for All* nyomán, UNESCO, 2001.

¹⁸ Taylor, J. and Janse van Rensburg, E. (2002) Share-Net: Environmental education resource networking in a risk society, in D. Tilbury, R. Stevenson, J. Fien and D. Schreuder, eds, *Education and Sustainable Development: Responding to the Global Challenge*, IUCN Commission on Education and Communication, Gland.

¹⁹ *YouthXchange: Towards Sustainable Lifestyles – Training Kit on Responsible Consumption*, UNESCO és UNEP, Párizs.

-
- ²⁰ UNESCO (2002) *Education for Rural Transformation: A Conceptual Framework Discussion Document*. UNESCO International Research and Training Center for Rural Education (INRULED), Baoding, xi-xii.
- ²¹ Rowley, J (1993) *Bhorletar: People and the Planet alapján* The sustainable village 2 (4), 14-19.
- ²² *Ibid.*
- ²³ UNESCO (2002) *Op.cit.*
- ²⁴ Az Egyesült Királyság Oktatási és Képességfejlesztési Minisztériuma (DfES) (1999) *The Learning Age*, DfES, London.
- ²⁵ L. <<http://www.chilika.com/home.htm>>.
- ²⁶ Clover, D., Follen, S. and Hall, B. (2000) *The Nature of Transformation: Environmental Adult Education*, 2nd edition, University of Toronto Press.
- ²⁷ *Ibid*, 3.
- ²⁸ Ravignan, A (2000) *Working and Inventing on the Streets of Africa* nyomán, *Education to Fight Exclusion*, UNESCO, Paris.
- ²⁹ L.: <<http://www.unesco.org/iau/ghesp>>.
- ³⁰ L.: <<http://www.unesco.org/education/tlsf>>.

